

most

- Humbert Pribac, IZSELJENCI; SPREVOD BREZ OLTARJA (dve pesmi) 49
- Hans Carossa — L. in M. Detela, SANJARIJA; NEBO V VODI (dve pesmi in komentar) 50
- Milena Merlak Detela, SONCNI KLOVN; LETOVISCARJI (dve prozi) 52, 53
- Stanko Janežič, NA MEJI DVEH SVETOV (proza) 54
- Vinko Beličič, OBISKI (proza) 55
- Lev Detela, NASPROTJA SLOVENSKE POVOJNE LITERATURE (esej) 58
- Boris Podreka, O BACONU IN MATTI (esej) 69
- Rafko Dolhar, RAZGOVORI O SLOVENSKI TISKANI BESEDI V TRSTU IN GORICI 74
- MISLI O UPORU (Friedrich Heer, povzel Vladimir Vremec) 82
- LITERATURA IN KOMUNIZEM (razgovor med Bondyjem in Mayerjem, povzel Lev Detela) 85
- Svet odtujenosti in groze (Lev Detela) 87
- Tri nove knjige (Milena Merlak Detela) 89
- Pogovori o nečistosti (Vinko Beličič) 91
- Aktualni portret (L. D.) 93
- Slovenske perspektive (A. L.) 94
- Samokritične glose 95
- Marginalije (Kolakowski, Kafka) 96

D 129908

M O S T

Ureja uredniški odbor:

Lev Detela (glavni urednik), Stanko Janežič, Aleš Lokar, Drago Stoka (odgovorni urednik) in Vladimir Vremec.

Registrirano na sodišču v Trstu s številko 6/64 RCC dne 25. maja 1964.

Uredništvo in uprava: »Most«, Trst - Trieste, Via Donizetti 3, Italija.

Cena posamezni številki 300 lir; letna naročnina za Italijo 1.200 lir. Plačuje se na tek. račun 11/7768 na ime A. Lokar, Via S. Francesco, 72 - Trieste. Za inozemstvo znaša letna naročnina 3 dolarje oz. odgovarjajočo vrednost in se plačuje na naslov uprave.

Ovitek: Boris Podreka.

Tiskala Tiskarna A. Keber - Trst, Via S. Anastasio 1/c.

Izseljenci

Humbert Pribac

Moja mati in moj oče
sta vzela culo na stara leta
in šla v svet
za izgubljenimi otroci,
a kličejo brazde očeta nazaj
in mater golobi
nad sončnim bregom,
in kadar jug poraja svoj napev,
se jočejo ciprese
pred domačo hišo.

Tako daleč smo vsi,
v napevih vetra razkropljeni,
in sonce ne ve za nas
in mesec ne za naš glas
v jesenskih večerih...

Le veter posluša naš jok
hrepenenja po domu.

Sprevod brez oltarja

Humbert Pribac

Dolge vrste prikazni
gredo vsak dan mimo okna;
vidim sključene žene v črnem,
ki žalujejo za
umrlimi otroci
in za življenjem,
ki ga niso živele;
možje gredo,
kot da bi vreče svinca
nosili na hrbtih
in kamne v prsih,
in starci z rožnimi vencii
brbljajo dolge molitve Bogu,
ki ga ne poznajo.

Dolge vrste gredo njih,
ki so v življenju mrtvi,
in vračajo se v krogu
kakor zimsko sonce,
gredo odsotno,
polni grobne plesnivosti.

Sanjarija

Hans Carossa

Nočna nevihta je udarjala zemljo,
V sobi je žarela mavrica.
Stali smo pred odprto omaro
in iskali izgubljeno življenje.
V sobo je prifrftotal ptič,
obkrožil v težkem letu strop,
zasadil kremplje v okensko zaveso,
zasenčil s širokimi krili
čisto sedembarvno svetlobo.

Šli smo po robce, šli smo po palice,
da bi spodili tujega ptiča,
takrat je kriknil v divji tožbi.
V grozi smo povесili roke,
veselo pozdravili modro sovo,
govorili z njo kot s prababico
o izgubljenem veselju
in našem dolgem romanju.

Vedno bolj žareče nas je poslušal ptič,
dokler ni postal še sam mavrica;
pisana zavesa ga je vsrkala vase.
Molče smo gledali skozi odprto okno,
nikjer, nikjer ni bilo nevihte;
vzšla je jutranja zvezda in zbudila
temnega kosa v grmovju.

Nebo v vodi

Hans Carossa

Črn je ležal tolmun na dnu jase.
Samo drobna jelša je metala senco
na obrežje; bil sem otrok.
V času soparnih pomladanskih dni,
ko postane jasa rumena in divji
stekleni kačji pastir trže listje,
sem rad poležaval in sklonjen gledal
na dno. Bilo je globoko kot nebo.

Kakšni oblaki so se podili čezenj,
sivi, globoko izrezljani kot hrastovi listi,
z robom iz sinje svetlobe!
Pogosto je priplavalo lepo sonce,

malo slepeče, ki si ga skoraj tako nežno gledal
kot polni mesec.

Domislil sem se, da bi z jelšino šibo

razbil svoje vodno nebo, —

takrat se je razletelo veliko belo sonce,

razletelo na mnoge žareče srebrne kaplje,

ki so škropile do obrežja.

V strahu mi je udarjalo srce, vendar so si

kaplje, vse mnoge žareče srebrne kaplje,

nihale naproti, vedno bliže,

vedno tiše, vse so se spet spojile

v belo sonce.

Prevedla Lev in Milena Detela

Nemški pesnik Hans Carossa je umrl leta 1956 pri bavarskem mestu Passau v 78. letu starosti. Po poklicu je bil zdravnik. Mlajši nemški publicisti Carosse več ne cenijo posebno visoko, ker jih zlasti moti njegova romantičnost. Kljub temu je Carossa še vedno eden najprijubljenjših pesnikov Nemčije, posebno meščanske družbe in tradicionalnih literarnih salonov. Kot je bilo njegovo zunanje življenje dokaj mirno, tako je bil njegov notranji svet poln konfliktov in finih čustvenih premikov. Carossa je znal popeljati klasično v naš čas, a to brez formalizma. Po drugi strani preveva njegovo poezijo mnogo temnega in težkega. Prav lahko govorimo o mističnosti, ki veje skoraj iz vsakega njegovega stavka. Že kot zdravnik se je moral temeljito spoprijeti s svetom trpljenja in smrti. Veruje v »sile«, ki usmerjajo življenje in določajo smrt. Tako stremljuje vedno za rastjo, za višjim, za vstajanjem. Po drugi strani je pri Carossi mnogo avtobiografskega. Prav velikokrat se vrača v prve faze svojega razvoja, v zgodnje otroštvo, v spomin. Govoriti pa moramo še o eni značilnosti njegovega sveta; zelo lepo povezuje meditacije in doživetje. Majhna, običajna doživetja zna popeljati v posebno in simbolično. V njegovem svetu je vedno prisoten pajčolan skrivnostnosti okrog stvari in ljudi. V tem je precej moderen. Najlepša poteza njegove poezije pa je velika in vedno prisotna človečnost. Zato ga niso mogle zapeljati histerične parole sovražstva v Hitlerjevi Nemčiji. Kljub temu, da se v nacistični Nemčiji ni umaknil iz javnega življenja, je že med vojno obsodil Hitlerjevo uničevanje Židov (v dnevniku). Carosove Zbrane pesmi so izšle leta 1938 pri založbi INSEL, ki je bila otok kolikor toliko možnega svobodoljubja. Morda je vojna preprečila, da nismo Slovenci spoznali poleg H. Hesseja najpomembnejšega sodobnega nemškega pesnika stare generacije.

L. D.

SONČNI KLOVN

Milena Merlak Detela

Mlačno dežuje. Cesta je negotova, trava na robu dveh cest zaspano razmršena. Nebo ni niti nevihtno niti sinje. Veter razpihava sam sebe. Njegov pepel je moker cestni prah, ki se boji požara.

Na križpotju postavljajo oder za sončnega klovn. Vozniki v novih srajcah dovažajo gledalce. Strehe vozil so zaprte in mokre, skrivnosti volana preračunane. Na prvih sedežih ležijo dežniki. Zadaj sedi zamorec s prebujenimi očmi. Usta mu merijo geometrični liki v bojnih barvah. Med njim in dežniki je prazen prostor za darila. V prtljažniku prežijo po starem vzorcu zložene uniforme. Dolgočasje nevarno polzi po asfaltu.

Mlačno dežuje. Mokri gledalci postavljajo oder na telesa iz pesti, na duše iz strahu. Z udobjem nagačene glave obračajo v prazno. Nekateri nestrpno segajo z roko proti srcu, z očmi iščejo sončnega klovn.

Mlačno dežuje. Po ostrem robu dveh cest priskače klovn. Na desnem ramenu nosi dežnik, v levici suče kuhalnico. Sončnica iz rumene raševinaste mu pokriva glavo.

S cestnega roba skoči v zenit odra. Raševinasto sončnico vrti kot sonce, žonglira s kuhalnico.

Dežnik mirno čaka na desnem ramenu.

Klovn se vrti kot sonce. Gledalci so obsijani od smeha. Klovn žonglira s kuhalnico.

Kuhalnica obvisi v zraku — nad soncem. Duše gledalcev potemne od strahu.

Trenutek — klovn ujame kuhalnico. Ponižno sname sonce z nežne, otroške glave. Gledalci ploskajo z osvobojenimi dušami.

Klovn vzame dežnik z desnega ramena. Zakliče:

»Odprimó dežnike!«

Gledalci pogledujejo svoje dežnike. Počasi in začudeno se odpirajo rdeči, črni, pisani in brezbarvni, novi in stari, celi in raztrgani. Vsi dežniki so že odprti, le sončni klovn ga še vedno odpira. Njegov dežnik raste in se širi in postaja vedno bolj sinji. Gledalci vzklikajo v vedno večji zamaknjenosti.

Klovnov dežnik se večja in postaja vedno bolj sinji. Spaja se z neskončno barvo neba. Pogledi kličejo daljave. Sinje se blešči.

Nekateri gledalci si preveč zastro oči s svojimi dežniki; ne vidijo več kvišku. Prerinejo se do odra:

»Kje imaš svoj dežnik?«

Sončni klovn stegne roko proti nebu.

»Lažeš!« zakričijo in ga udarijo s svojimi dežniki. Raševinasta sončnica se praši pod tujimi stopali.

»Lažeš!« kričijo gledalci, ki so gledali v nebo, ker so vsi gledali. Opogumljeni se rinejo v ospredje.

Oder razpade na pesti. Sončni klovn beži skozi drevored dvignjenih rok. Razuzdani dobrotniki mu mečejo kuhalnico pod noge.

Na ostrem robu dveh cest ostane sončni klovn sam. S kuhalnico v srcu šepa dalje in prisluškuje, kako nad sinjim dežnikom joka večnost.

LETOVIŠČARJI

Milena Merlak Detela

Vesel jazbečar straži letoviščarje. Vesel in stekel. Nad njihovimi glavami sijejo oranžna platna. Razbeljen smeh frfota z veje na vejo. Seda mi na ramo. Smejem se in rokujem z letoviščarji. Sladkoben sok se jim cedi iz pomarančnih dlani in se mi lepi za prste. Pozabljam, kako sem trgala lešnike in iskala grenke pečke za svoj plamen. Jazbečar cvili okoli mene in mi dovoljuje, da ga božam. Z usločenim hrbtom me spremlja preko poteptane trave do igrišč. Ne vidim, kako ves čas preži name. Oči mi barva rumeno navdušenje.

Na igriščih je mnogo igralcev, mrež in žog. Mnogi letoviščarji se vadijo v metanju mečev. Jazbečar me pelje v njihovo sredo. Držim se svojega plamena in topim meče.

Vedno več je metalcev. Jazbečar renči name. Vedno več je mečev. Moj plamen jih ne more sproti topiti. Razžarja jim samo konice, ki težke in žgoče drsijo proti njegovemu vratu. Drsijo, dokler mu ne prežejo stenja. Jazbečar plane name in me zaznamuje z dvema stekloma zoboma.

V grozi sem samo še torzo iz toplega voska. Globoko v sebi skrivam žarečo senco ugaslega plamena. Vsak meč ostaja v mehkih voščenih prsih, v srcu, v dlani. Metalci mečev stikajo nad menoj razžarjene konice. Slavijo svojo novo zvezdo.

Jaz pa se ne morem veseliti njenega blišča. Globoko v meni in smrtno ranjeni plamen. Bolečina je njegova poslednja svetloba. Z nežnimi prsti jo ščitim, ko jo nesem v pozabljeno vas na zdravljenje. Jazbečar se mi umika s poti. Letoviščarji ne gledajo za menoj.

Vsaka pozabljena vas je velika. Dolgo hodim, dokler ne najdem zdravilnih zelišč. Rastejo poleg rudnika. Ob vhodu stojijo črni bleščeči kipi rudarjev. Njihove oči so krvavo rdeče, kot bi jih pri kopanju razgrizli jazbečarji in opikali meči.

Naberem šopek zdravilnih zelišč, ki celijo steklino. Vstopim v rov. Dolgo hodim.

Globoko v rovu odkrijem žilo črnega premoga, ki celi smrtno ranjeni plamen.

NA MEJI DVEH SVETOV

Stanko Janežič

Na meji dveh svetov zrem skozi okno, ki se vedno bolj odpira.

Nadel sem si naočnike in zmeraj bolj so jasni holmi in doline, ceste in stezice.

Ugledal sem že plašno srno v gozdu in plesoče zajce med grmičjem in ptice v vejevju, ki rojevajo mladiče.

Toda najbolj rad bi videl v človeka.

Zaprl sem veke in se izgubil vase.

Zdaj blodim v labirintu in strah me je neizhojenih steza in tajnih rogov in goščave in podmorskih globočin.

Zavpil bi.

Kam si se izgubil, odmev samote in praznine in brezmejnosti?

Natihoma in kot skrivaj sem se predal bledičastemu traku lune in se popeljal v soseščino.

Krog mize so sedeli pritlikavci ob čarnih vrčih iz pradavnega podzemlja, se tunkali v opoj medicine, se kot pajaci stavili na glavo, si brezsravno nagi skakali v objem in česnali o slasteh živadi v času medplanetskega sožitja in o bogovanju v vek.

Zazehal sem nenadoma in vsi so padli v moje žrelo.

Zdaj se bijemo na življenje in na smrt in ni ga, ki bi me pomiril.

Odkriti hočem os človeka na pladnju bivanja, najti sebe v vesolju in vesolje v sebi. Uskladiti moram tajnostna nasprotja.

Podrl sem meje, zravnal hribovje, napolnil jame in zdaj je moj korak svoboden.

Razsijala me je luč poldneva, sopotnik sonce je v zenitu, ni me strah nikogar.

Večnost se je srečala v meni, strnila sta se pola, dozorel sem za sijanje.

Vsi, ki ste še živi, pridite:

Gradili bomo novo bivanje.

Pridite, vsi dobri in v boju preizkušeni:

Strnili bomo krog in skoz zapad in vzhod družno šli na novo pot do brezvečernega domovališča.

O B I S K I

Vinko Beličič

Ko bi bilo naše stanovanje tako veliko, kakor je široka naša gostoljubnost, potem bi se moral jaz odpovedati službi — ki je sicer od danes do jutri — in se ves posvetiti gostom. Najbolj bi bil zaposlen v tistem času, ko gredo vsi pošteni kristjani in nekristjani na zaslužen oddih: tedaj, ko po akaciji, bezgu, jasmínu in lipi zacvete srobot. Današnji človek je utrujen od vrveža in hrupa, od naglice, od očitnih krivic, od boja za obstanek in tako dalje — ali je kaj naravnejšega, kot da išče zavetja v kakem tihem kotičku? Včasih so bili taki idilični kotički po planinskih kočah, po objezerskih hotelih, ob morski obali, sedaj pa je tam gneča, ki sta jo ustvarila na oni strani Frnetičev po kitajski misli zgrešeni socializem, na tej pa visoki življenjski standard — vir inflacije, ki mi, varčevalcu, jemlje notranji mir in mi po petdesetem letu dela sive lase.

Odkar po letoviških krajih gomazijo ljudje in odganjajo spanje sebi in drugim, je naš skriti, gostoljubni domek cilj premnogih, ki radi menjavajo zrak in pod senčnim orehom primerjajo svoje nazore z našimi. Kdo ima prav, o tem razsoja lahko samo soseda Justina, če prisluškuje na drugi strani zida, kamor je nekoč naš šampanjec izstrelil zamašek in v hipu ustvaril za napetim pričakovanjem nabito tišino.

Med goste, ki se pomlajajo ob slovenski govoricí, spadajo predvsem znanci z zahodne polute, bodisi s te ali z one strani Atlantika, iz dežel severno ali južno od ekvatorja. Njih nepogrešljivi zunanji znak je najmodernejši fotoaparát. Mnogokrat se počutimo kot hollywoodski zvezdniki. Ljubeznivi gostje nas lovijo v vseh mogočih momentih, in mi smo se navadili vesti kot veliki ljudje. O slikah pa ni potem ne duha ne sluha. Cenjene prijatelje prosim, naj mi sporočijo, če bi koga od nas slučajno opazili v kakem dokumentarnem filmu. Razen fotoaparata je za zahodne goste značilno, da so založeni z denarjem in da sem v tem pogledu brez skrbi. Ure, ki jih prebijemo v pogovoru, so včasih kar prekratke; zgodi pa se tudi, da so daljše kot šestdeset minut. Ali konec poravna vse: in ta konec je večerja v Velikem Repnu pod kostanji, kamor svetujem vsakomur, ki se mu je zataknil apetit. A treba je iti v Veliki Repen peš, po stezi čez dišečo gmajno, kjer v obilju rastejo rože, iz katerih industrija izdeluje aperitive.

Gostje, ki prihajajo od Zahoda, so širokih pogledov. Živijo v prostiranih deželah, kjer je veliko zraka, prostosti in zdravo bojevitega tekmovanja. Otroci jih radi poslušajo, in atlas je tedaj vedno odprt. Naj nihče ne misli, da ima moj tretji fant — tisti z deveto lepoto na levem licu — odlično v zemljepisu zavoljo kake protekcije! Zgodilo se je že, da se je gostu iz Južne Amerike pomagal česa spomniti ali ga v kaki malenkosti celo popravil, kar je razgovor namah tako poživilo, da sem moral odpreti okno. In vendar ta moj fant še ni bil onkraj Medvedjaka!

Izkušnja uči, da se je po obilnem kosilu dobro malo sprehoditi. Gostje so presrečni, ko jim predlagam ogled gmajne, o kateri sem že

veliko pisai in bi jo bilo treba ograditi pred nedeljskimi Tržačani, ako naj ohrani še kakšen kotiček tišine za branje pesmi Celestine Otožnikove. Ko stopam za gosti mimo okna, se ozrem v kuhinjo in z grozo opazim, kako se otroci tepejo za piškote, ki so ostali na krožniku sredi mize.

Ker je beseda že nanesa na mladi rod našega doma, velja omeniti, da so obiski zanj velik dogodek. Ne bom rekel, da moji otroci stradajo: saj ne živimo v vojnem času in tudi brezposeln še nisem. Naravno pa je, da pride ob obiskih kaj boljšega na mizo: kot krščanska družina se pač ravnamo po načelu »Gost v hiši, Bog v hiši«. Trdno pa sem uverjen, da mi bo prenekateri greh odpuščen zavoljo samozatajevanja: Bog namreč, pravijo, ne preskuša človeka preko njegovih moči, o kakem gostu pa tega ne bi mogel trditi. Ko torej modrujemo o času in ljudeh ter nanese pogovor na novi SP (»Slovenski pravopis«), pri čemer se takoj razplamti navzkrižni ogenj, imajo otroci delopust. Razbegnejo se po vasi in se vrnejo šele za večerjo z velikimi, spočitimi očmi in razigrani, dobro vedoč, da jim zvezan lev ni nevaren. (Najmlajšega je bilo treba jutro po kresnem večeru umivati z bencinom!).

Čisto drugačni so gostje z Vzhoda — to se pravi, od onkraj Frnetičev. Njih pot do nas je neprimerno krajša, in veliko bolj kot založeni z denarjem prihajajo otovorjeni z živili. Tiste dni bi pri nas lahko odprli tobakarno in žganjarno! Meso pojemo sami, ker je soseda Francka tako ljubezniva, da nam ga dene v hladilnik, orehi in suhe slive počakajo, vino pa se tudi ne skisa — kar me navda s trpkjo slutnjo, da so že celo onkraj meje odpovedali viñogradi.

Med temi sorodniki in znanci z Vzhoda je seveda najbolj dobrodošla teta Albina, ki je vsako drugo poletje naš redni gost. Nekdaj je prihajala kot nekaka predstavnica matične domovine s kupom otroških knjig — in to me je vselej malce zaskrbelo. Otroci so bili še majhni, nežno cvetje, in vsa Albinina literatura je morala naskrivaj skozi cenzuro. Zdaj so otroci že odrasli, in tudi miroljubna koeksistenca je naredila svoje.

Vsak prihod tete Albine pomeni veliko razbremenitev za mojo ženo: gospodinjstvo preide v druge roke, vse zastalo delo, npr. likanje, šivanje, pospravljanje, pride v red. Boli me samo to, da ob takem obisku kuharski ugled moje žene pri otrocih nekako zbledi. Otroci namreč — ne da bi jih kdo vprašal — enodušno razglašajo, da je teta Albina boljša kuharica kakor mama, češ takšnih krušnih cmokov mama sploh ne zna napraviti. Ko pa žena in jaz ob koncu tistega meseca pregledujemo gospodinjske izdatke, se prijemava za glavo in delava načrte za štirinajst dni same postne hrane. S tem pa seveda nikakor ne trdim, da nam obisk tete Albine prinaša moralno in materialno škodo. Ta naša ljuba sorodnica ima po spodbudnih besedah sv. pisma vso pravico, da si pridobiva prijateljev s krivičnim Mamonom.

Kolikor zaradi obiskov z Vzhoda gospodarsko trpi naš mesar, pa imajo dobička UPIM, STANDA, MODABELLA in CASA DELL'IMPERMEABILE. Čudim se, da ta trgovska podjetja še niso odlikovala moje

žene z zlato medaljo in z diplomo iz italijanščine. Bilo bi znamenje hvaležnosti za ves denar, kar so ga njene prijateljice in znanke po njeni zaslugi pustile tamkaj. Meni pa bi lahko imenovana in še druga podjetja — posebno tista na Ponterossu — izkazala hvaležnost vsaj s srebrno medaljo za trud, ki ga imam takšne dneve s krmljenjem otrok in kuhanjem večerje. (Da ne nadaljujem žehte, ki jo je morala žena prekiniti, tega mi, upam, nihče ne bo zameril!).

Jaz sem takšne večere po svoje zbit, žena po svoje, teta Albina pa žari od zadovoljstva, ko razstavlja po mizi, kar je nakupila, in uživa ob misli na bližnjo zavist ljubljanskih prijateljic. Nenadoma se spomni, da je pozabila kupiti zvonček za svojega papagajčka, in še en par čevljev ji je ostal v očeh. Obide me vročina, saj bodo drugi dopoldan otroci spet na mojih ramah. Da je mera polna, začujem tedaj hrup v fantovski sobi: zarod se je preveč najedel in ne mara zaspati. Planem iz kuhinje, odprem vrata in zavpijem:

»Mulci, če ne bo mir, vas vržem ven!«.

»Prišla bo psica Moreta in nas povohala«, krotko pripomni številka dve.

»Janko jo bo pomolzel«, pravi številka tri.

»Ja, mleko bo pa v tvoja usta teklo«, se brani najmlajši.

Vsak obisk je pri nas dobrodošel, samo če ne računa na prenočišče. S tem je namreč velik križ — in nosim ga jaz, ki sem najstarejši v družini in moram vsem dajati dober zgled. Jaz, ki sem zaradi nekdanjega revmatizma ostal zvest trdi postelji, ne mehki, kjer se mehkužijo moji otroci, ne morem spati. Dolge so noči v taki tuji postelji. Ali ko se oglasi prvi petelin in se začne svetliti nov dan, sem poln zmagoslavja, saj je en del usojenega mi bremena za mano. Tolažim se namreč, da gost z Vzhoda pozna srbski pregovor »Najmilijeg gosta tri dana dosta«, pa tudi zahodni gostje lahko poznajo ljudsko modrost, ki je v tržaškem Starem mestu naprodaj v obliki keramičnega obeska; le-ta bi moral viseti v slehernem stanovanju na vidnem mestu in nenehno oznanjati: »L'ospite è come il pesce: dopo tre giorni puzza«.

Omeniti moram še eno vrsto obiskov, in tu so potrebne posebno izbrane besede — upam, da jih bom našel sam in se mi ne bo treba zatekati k nobeni od deveterih Muz.

Moja dva starejša fanta se že redno brijeta, tretji nestrpno čaka, da mu kaj požene pod nosom, in je njegov trenutni ideal vozal na moji kravati, četrti pa je začel pisati pesmi, zaenkrat še nenevarne za njegov in za drugih srčni mir, kot priča tale njegov prvenec:

Topoli se dvigajo nad proseško mlako,
visoko se dvigajo kakor cerkvé,
imajo pa le to napako,
da se nanje težko gre.

(Mimogrede: ti štirje fantje so kaj porabna patrolja. Če pride obisk, namenjen ženi, jih pošljem na štiri različne podružnice, kjer se le-ta

utegne oddihovati. Ko se čez četrto ure eden od njih zmagoslavno vrne z mamo, grem lahko brezskrbno iskat prostor na gmajno, kjer mislimo prvo nedeljo v oktobru peči zajca, da bodo imeli otroci kaj pisati, ko bo pri šolski nalogi padel globokoumni naslov »List iz mojega dnevnika«).

Tista vrsta obiskov, ob kateri sem omenil Muze, ni namenjena ne meni ne ženi: svetlolase in temnolase frizure pač ne veljajo nama! Zato gledava, da se takrat pobereva od hiše. Veva pa, da je tisto uro v kuhinji kot v čebelnem panju: poplava govorjenja, smeha, zardevanja, zadreg, ljubosumnosti, melanholije ter petnajstletnih modrosti in duhovitosti, čemur je treba dodati moderno glasbo iz radia, ki je tedaj tako v akciji, da bi si človek na njem brez težave pogrel čaj.

»Tudi otroci morajo imeti svoje«, jih zagovarja žena. »Ne bodo večno samo lokov delali in žeblice zabijali. Ali si bil ti drugačen?«

Ob spominu, kakšen sem bil jaz, čutim, da sem jim pripravljen podeliti popoln odpustek.

Od bližnjih in daljnih obiskov zvemo vse tisto, česar časniki ne pišejo, in ker beremo tudi časnike, smo o vsem na tekočem. Zatorej sveta ne malikujemo, kadar se napihuje ob kakem novem poletu v vesolje, pa tudi ne bežimo pred njim, kadar je opeharil državo za devetsto milijonov. Svet sprejemamo z vedro vdanostjo. Ob koncu obiska, ko je na mizi le še poln pepelnik med praznimi steklenicami, je svet kristalno jasen in vsaka stvar je na tistem mestu, kamor jo je ob človeškem sodelovanju postavil Bog.

Zdaj čakam samo še en kratek, a tembolj važen obisk: obisk šolskega sluge Mišigoja. Ne bova govorila o lešnikih; priznam, da jih je on nabral več, ker je šel prvi čez gmajno, a tudi jaz se nisem vrnil prazen: če jih je bilo manj, so bili pa zato bolj zreli! Ne bova govorila o lešnikih: ne gre, da bi se zmagovalci prepirali. Prinesel mi bo namreč dekret! Odložil se mu bom z zavojčkom cigaret, natočil nama bom slivovke in si od srca zaželel, da bi bil še dolgo zdrav suplent.

Potem pa naj kar spet zapiha in zabučí burja ter mačkam na pohodih zanaša zadke: daleč je do nove sezone obiskov!

NASPROTJA SLOVENSKE POVOJNE LITERATURE

Lev Detela

LITERATURA NI SAMO ESTETSKO DEJANJE

Vsako ugotavljanje današnjega položaja na kateremkoli področju in v katerikoli panogi je kočljiv, težaven in odgovoren posel. Še posebno kočljivo je ugotavljanje resnice o naši sodobni povojni literaturi, ki predstavlja v svojem ideološkem razcepu na novi komunistični jugoslovanski stvarnosti zvesto literaturo in na emigrantsko pretežno katoliško literaturo skoraj nepremostljivo dilemo. Temu stanju se še pridružujejo različna teoretična gledanja na literaturo, ki močno zamegljujejo suveren pogled na pojav v vsej njegovi raznolikosti.

Dobro vemo, da literatura ni le estetsko dejanje, temveč tudi moralna, ideološka in humanistična ustvaritev. Literatura plemeniti, očiščuje, bistri, udarja, polemizira. Prebijati mora lagodnost današnje skomercializirane in zmaterializirane družbe, v kateri se je človek ODTUJIL človeku. Današnja banalnost, ki je prispela že skoraj do absurda, mora uničevati; klicati mora k osebni predramitvi vsakega posameznika, zlasti mora šokirati; netiti mora diskusije; predvsem pa mora celiti v znamenju neuničljive ljubezni. Raztrganega človeka in človeštvo — in to velja tudi za Slovence — mora zopet voditi v celoto. Predvsem pa mora biti skrajno nekonformistična, skrajno angažirana, vedno v spopadu z nesvobodo in zlom v svetu in posamezni osebi. Šele te v bistvu izvenliterarno-estetske komponente lahko bistveno poudarjajo njeno primarno estetsko funkcionalnost. Če teh nekonformističnih elementov v literaturi ni, gre le za esteticistično leporečje; centralna umetniška sila stvaritve se tedaj nepopravljivo ruši.

POLITICNI MEČ V SLOVENSKI LITERaturi

Slovenski literarni zgodovinarji in kritiki so si edini, ko trdijo, da je bila v prvih povojnih letih slovenska lirika, proza in dramatika pod neposrednim vojnim vplivom. Tem trditvam se lahko brez obotavljanja pridružim tudi sam v pričujočem traktatu, ki hoče iti dalje od mojih člankov v Zborniku dunajskih študentov (1962), Zborniku Svobodna Slovenija (1963) in v Meddobju (1963), namreč proti večji preciznosti, kompaktnosti in objektivnosti.

Še tja do leta 1951, ko je začela izhajati revija mladih BESEDA, je čutiti v slovenski literaturi izrazit vojni vpliv, ki ni dopuščal soočenja s trenutno resničnostjo. Vojna je namreč tako temeljito posegla v slednjega posameznika na Slovenskem, tako do kraja je razvrvala njegovo eksistenco in ga tako temeljito povezala z usodo širše skupnosti, da ni mogel mimo tega novega stanja noben slovenski umetnik, ne glede na to, kateri politični ali ideološki skupini je pripadal. To pa je bil tudi čas, ki je za vsemi grozodejstvi in trpljenjem preteklosti iskal ohrabrujočo perspektivo. Pisatelji Ingolič, Potrč ali Kranjec, pesniki od modernista Župančiča do »dvornega poeta veličanstva revolucije« Bora pa dramatik kot Bor ali Pucova-Miheličeva pošiljajo ta čas pred slovensko občinstvo črno bela dela, v katerih nastopajo pozitivni junaki heroji, ki se bore proti nečloveškemu okupatorju in »proti-ljudskim« slovenskim slojem. Veliko vizijo vidijo ti pisatelji v delu; graditev porušene domovine jih tako prevzema, da se intimna človeška problematika z vsemi protislovnostmi življenja popolnoma skriva za plašč romantičnega vizionarnega kiča. Vendar bi bilo napak proglasiti ta slovenski socialistični realizem za enačico sovjetske takratne literature, saj korenini tedanje slovensko literarno gibanje v dobršni meri v partizanski izkušnji, ki je dala slovenskemu narodu nove dimenzije in humanistične funkcije, in v tradiciji slovenskih predvojnih socialističnih revij. Tendenčnost tega obdobja pa je bila kljub temu preveč očitna. Politični meč je vsekal v srce tedanje umetnosti preveliko brazgotino.

TENDENČNOST DEBELJAKOVE ČRNE MAŠE

Tendenčnost in čustveno ideološka pristranskost je vidna tedaj na vseh poljih slovenskega literarnega ustvarjanja. Nič manj kot v domovini je ni v porajajoči se zdovski (zlasti taboriščni) literaturi. Najvidnejši pečat daje zdovski nekomunistični literaturi tistih let Kalinova (Debeljakova) Črna maša (1949), ki je v ekspresionistični maniri zapeta pesem krute usode določenega dela Slovencev. Debeljak pretresljivo slika grozotno trpljenje slovenskega človeka tistih dni in more njegova pesnitev predstavljati nadaljevanje Balantičevih vizij, ki so z veliko oblikovno pesniško dovršenostjo vendarle izražale zlohотно grozo, ognjeno blaznost in uničujočo mrzličnost. Debeljakova zbirka pa ne raziskuje vzrokov tako strašnega pekla; je krik in protest kot malodane nobeno emigrantsko delo za njo, ni pa objektivni spopad s preteklostjo in resničnostjo; je politično tendenciozno delo, polno nabrekle patetičnosti, v kateri se velikokrat zaduši resnično umetniško čustvo.

PRVA LETA SLOVENSKE EMIGRANTSKE KNJIŽEVNOSTI

V poznejših letih se začuti v emigraciji pohod v tradicijo, ki je hkrati tudi pomiritev. To je pohod od skupne tragične usode v samega sebe. Subjektivna območja doživljanja lahko lepo začutimo v Debeljakovi ekspresionistični zbirki Poljub (1951), ki opeva pesnikovo hrepenenje po nedosegljivi ženi, od katere ga je ločila težka usoda. Po prvem delu Petega evangelija (1948) je začel Novačan pripravljati drugi del religiozno zelo svobodno pojmovane pesnitve o Kristusovi osebi. Te pesmi in verzificirana satira Rdeči Panteon, ki je odločen spopad s protisilami, dopolnjujejo komplicirani lik pisateljve osebnosti. V razponu med subjektivnim doživljanjem in kolektivno usodo so tudi druge pesniške zbirke tega časa, ki so pod očitnim vplivom impresionističnih in ekspresionističnih prednikov in ne prinašajo v slovensko literaturo skoraj ničesar novega in nikakor ne pomenijo pretresljivega in zadosti prepričljivega spopada z zunanjim svetom. Zato jim manjka širše umetniške dinamike in notranje napetosti in je njihova cena zgolj relativna (Janežič, Romar s kitaro, 1951; Vodeb, Kam potujete oblaki, 1953; Beličič, Pot iz doline, 1954, Rozman, Na steni spi čas, 1954). Pa tudi v emigracijski prozi tega obdobja ni dosti boljše. Predvsem se je v tem času razpisal Karel Mauser, ki je ustvaril nekaj folkloristično motiviranih večerniških tekstov v realistično sentimentalni maniri, ki so v bistvu variante na uspele Finžgarjeve ali Jalnove spise. V isto vrsto bi tudi lahko vtaknili »idilično« prozo in schillerjanske medvedovske drame Metoda Turnška. Že v tem času so se slovenski zdovski umetniki zbirali okrog zbornika Svobodna Slovenija, ki je bilo do leta 1954 centralno emigrantsko glasilo onstran morja. Premikalo pa se je tudi v zamejstvu. Poleg koroških pesnikov Milke Hartmanove in Valentina Polanška (Vera in dom) so se zlasti izkazali kulturni delavci v Trstu, ki so med drugim ustanovili revijo Stvarnost (1951), ki jo je pozneje zamenjal zbornik Stvarnost in svoboda. V teh publikacijah se je uveljavilo več novih imen, tako tudi urednik Franc Jeza, ki je tedaj in pozneje napisal več bolj ali manj doživetih proznih del realistične zvrsti, ki jih je tu in tam

socialno motiviral. Rast teh in drugih ideološko različno orientiranih tržaških publikacij (Razgledi, Sidro, Tokovi) je začetek dolgotrajnega boja za svobodno, ideološko neregirano tržaško revijo, ki je postal pomemben zlasti tedaj, ko je prenehala izhajati tržaška levičarska revija Razgledi in je začel kulturni vakuum tržaškega prostora vedno bolj ogroziti duhovno rast slovenskega človeka na tem območju.

ZLOM SOCIALISTIČNEGA REALIZMA

Zlom stalinistične politične linije v Jugoslaviji pa je bil tudi glavni vzrok, da se je prelomilo v kulturni zgradbi osrednje Slovenije. Reviji socialističnega realizma Novi svet in Mladinsko revijo so ukinili, rodili pa sta se reprezentančna Naša sodobnost in revija mladih Beseda, ki je še najodločneje predrila tedanjo slovensko kulturno situacijo in se začela zanimati za moderno zapadno kulturo, ki je bila do nedavnega tabu. Prozaisti Kranjec, Ingolič ali Potrč so se lovili v problemih, ki so jih izpisali že pred vojno, udušili so se v socialnem boju za »malega« človeka, ki se je dotikal predvojnne Jugoslavije, sodobne resnice pa niso znali zajeti na platno umetniškega ustvarjanja. Kosmačev Pomladni dan (1950) je s svojim melanholično lirskim prijemom spominskih meditacij, ki so se nadaljevale v Baladi o trobenti in oblaku (1956-57), pomenil novost. Novo dobo pa je najbolje napovedal že leta 1951 Edvard Kocbek z zbirko novel Strah in pogum. To je zbirka osebnega nastopa, osebnega spopada s svetom. Kocbekova krščanska knjiga nikakor ne pomeni obsodbe pravkar minule revolucije. Njeno zlo je za komuniste predvsem v tem, da ne gradi na kolektivu, temveč na individualni akciji. Kocbekovi junaki se odločajo za dejanja po osebnem preudarku, iz osebne prepričanosti v stvar in ne po kolektivni direktivi. Ni čudno, da so Kocbeku očitali personalizem in tudi eksistencializem Camusovega tipa. Kritika je knjigo raztrgala, za njo se je pošteno zavzel v tistem času le Tržičan Boris Pahor. Ne glede na zunanji neuspeh tega dela, ki je temeljito obračunalo z mitom bližnje preteklosti, je razvoj neovirano vodil k subjektivnim območjem doživljanja. Z zunanjim svetom se je tedaj predvsem spopadla nekonformistična generacija pri Besedi (Franček Bohanec, Andrej Hieng in predvsem Lojze Kovačič z Ljubljanskimi razglednicami). V teh piscih moremo videti zarodek tistega, kar se je pozneje kot kritična generacija uresničilo v Reviji 57 in še bolj v Perspektivah.

PESMI ŠTIRIH 1953

Leta 1953 so Kovič, Zlobec, Pavček in Menart izdali Pesmi štirih. Ti pesniki niso strogo kritični do zunanjega sveta; sicer tožijo in nergajo, a so tolerantni do zunanjega sveta. Njihovo bistvo ni revolucionarna akcija, temveč prikrito natolcevanje, skratka, predvsem subjektivna revolta. Njihova poezija tudi ne pomeni očitnega preloma s slovensko literarno tradicijo. Nobene nove poti ne ubirajo, kot pozneje pesniki kritične generacije. Zato so se kmalu izpisali in danes skoraj nič ne pomenijo. Delna izjema je le Kovič,

ki je svojo prvotno motiviko razširil. Važno pa je, da razmerje teh pesnikov do resničnosti ni več skladno, nekonfliktno, kot je bilo v dobi socialističnega realizma in tendenčnih struj. Njihovo razmerje do resničnosti je polno groze, trenj, nemoči. Zato se iz žalostne resničnosti zatekajo v hrepenenje, v sanjske in ljubezenske svetove ali pa v pozabno pijanost. To sicer ni poezija suverene obračuna z zunanjim svetom in suverene preraščanja zunanjega sveta, vendar more pomeniti upoštevanja vredno stopnico v območja prepričljivega umetniškega upodabljanja sveta.

ZNAČILNOSTI SLOVENSKE SODOBNE PROZE

Novele (1954) Andreja Hienga, Frančka Bohanca in Lojzeta Kovačiča moremo postaviti kot paralelen pojav Pesmi štirih. Pri teh avtorjih lahko zasledimo elemente, ki kažejo na mračen, delno celo kritičen odnos do sveta, ki se ne boji tudi določenih stilističnih eksperimentov v jeziku. Kovačičeva proza je zagotovo prekoračila problematiko malega človeka kakega Miška Kranjca in postala temeljita ost proti nehumanističnim, birokratiziranim in klikarskim pojavom, ki so preplavili slovensko družbo. Mistični in groteskni elementi, ki so sicer često skonstruirano vtakani v tkivo umetniške stvaritve, kažejo v dovolj prepričljivi meri in kot še nikoli prej na človekovo totalno odtujenost od sočloveka in celotnega sveta v vseh njegovih manifestacijah.

Slovenska proza se prav do danes skoraj ni povzpela do pogumnejšega spopada z zunanjim svetom. Vzroke za to je treba najbrž iskati v dejstvu, da operira proza s sredstvi, ki so mnogo bolj realistična, splošna, neosebna od tistih v poeziji. Vendar tudi sodobni slovenski moderni pripovedni teksti često v dovolj prepričljivi meri kritizirajo trenutno družbeno situacijo, v kateri slovenski človek še ni našel v dovolj uspešnem obsegu v humanistično občestvo. Prostor, v katerem se dogajajo pripetljaji moralno in idejno zbankrotiranih junakov mlajših avtorjev, je večkrat abstrakten, a dovolj določljiv. Predvsem se čuti pri nekaterih mlajših avtorjih bolj ali manj posrečeno iskanje novega izraza, ki variira od abstraktnosti prav do realizma. V to vrsto prozaistov bi mogli šteti Dominika Smoleta, ki je z romanom Črni dnevi in beli dan načel vprašanje smrtonosne ljubezni. Pri določenem delu mlajših avtorjev pa opazimo poleg grotesknih, modernističnih in psiholoških vplivov Amerike in Francije zlasti velik vpliv Moravie z dobršno mero lascivnosti in hedonizma. Tu bi mogli še potrpeti, ko bi ta naturalistična dela čez tako pojmovano podobo sveta rasla v umetniško prepričljivo sliko blodnega in nepravilnega življenja. Prav tako bi ta dela razumeli, ko bi predirala kak zgrešen kodeks človeškega življenja, kako zgrešeno pojmovanje medsebojnih človeških odnosov. Žal pa se je večina teh del izmuznila na področje reportažne zabave, poročanja, užitka. Zato pomeni ta literatura v končni fazi tudi odmik od vsakršnega ustvarjalnega spopada s svetom. Je lahko samo svareča napoved zla, ki se z množico takih znanilcev nevarno približuje. Med temi mladimi avtorji bi bilo potreba omeniti Smiljana Rozmana in Vladimirja Kavčiča, čeprav se zadnji začenja prepričljiveje lotevati psiholoških in političnih problemov. Obet predstavlja tudi Marjan Rožanc, ki je na eni strani

razvil vrsto hudomušne, ironične proze, na drugi strani pa subjektivno podano tragiko slovenskega človeka, ki se upira ustaljenim normam življenja. Omenil bi tudi Justovo prozo v Perspektivah, ki je zaradi površne mrzličnosti umetniško nedovršeno delo, a jo moramo pojmovati kot pošteno kritiko trenutne družbene situacije v osrednji domovini.

REBULA IN PAHOR

V čisto drugo vrsto pisateljev sodi Tržačan Alojz Rebula, ki je posebno v zadnjem času poleg dovolj plemenitega stilističnega prijema opozoril z vsebinsko platjo svojih del: psihološko prepričljivo in notranje prizadeto se je spoprijel s problematiko izobraženca (Senčni ples) in širše skupnosti v tržaškem slovenskem kotu, čez katerega se vlečejo vse bolezni zapadnega sveta, ki jih še podčrtuje problematika slovenske narodne manjšine na meji dveh držav. Precej tendenciozno zaobjete prozne tekste pa piše Boris Pahor, čigar svet je v glavnem podoba tragične primorske fašistične preteklosti, v kateri je bil svobodomiseln človek obsojen na smrt. Pahorjeva proza je često razvlečena in premalo umetniško formulirana; njegovim pripovedim daje največjo vrednost humanizem, kolikor se dviga nad črno belo upodabljanje.

EKSPERIMENTATORSTVO

V taki situaciji moreta enačice modernim literarnim pojavom po svetu predstavljati prozaista Peter Božič in Rudi Šeligo. Ne glede na to, da je v njuni prozi marsikaj skonstruirano, tuje in za lase privlečeno, pomeni njuno delo tipično demonstracijo velike človeške odtujenosti, tistega križa, ki tare nas vse. Njun eksperimentatorski jezik je pokazal na nove razvojne možnosti slovenskega jezika. V modernejša območja ustvarjanja pa skušajo prodreti tudi starejši predvsem v psihološko - naturalistično - realistični maniri pisoci pisci Potrč, Inoglič, Kranjec, vendar je težišče proznega, lirskega in dramatičnega ustvarjanja v domovini ta čas že v pretežno mlajših rokah. Edino v poeziji pomeni delo starejših Jožeta Udoviča in Edvarda Kocbeka vrh, ki je temeljno križpotje za ves nadaljnji razvoj slovenske poezije. Ob strani tega dogajanja stoji zanimiva ekspresionistično-naturalistična proza Danila Lokarja z močnim romantičnim akcentom.

SODOBNA EMIGRANTSKA PROZA

Določene nove pobude je dala slovenski zdovski literaturi ustanovitev Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu (1954). Poleg ponatiskavanja prej delno le v revialnem tisku obstoječih del slovenskih pesnikov in pisateljev (poleg mlajšega Balantiča, o katerem bi morali tudi v domovini obširno spregovoriti, a plešejo okrog njega kot okrog vrele kaše, zlasti starejših ekspresionistov, ki jim v domovini prav tako posvečajo premalo pozornosti) je SKA natisnila nekaj del tiste literature, s katero smo se srečali

že prej pri Mauserju in Turnšku. Tu bi omenil zlasti razvlečeni Maroltov roman *Zori noč vesela* in Kociprove zapise iz predvojnih in medvojnih Slovenskih goric (z zanimivim folklorističnim slovarjem). Omembe vredno bi tudi bilo bolj poredko in v konceptu vendarle močno črno belo prozno in dramsko uveljavljanje Mirka Javornika v založbini literarni reviji *Meddobje* (npr. novela *Potni list*).

Med proznimi izdajami te založbe pa so zares idejnega in estetskega pomena za razvoj povojne slovenske literature samo tri dela. Skoraj najpriljubljiveje bi bilo zaradi znatne mere nekonformizma in vsaj mestoma prepričljive, dozorele umetniške izpovedi postaviti na prvo mesto Simčičevo novelo *Človek na obeh straneh stene* (1957). Novela je zanimiva, ker kaže v analitični tehniki razvojno pot in duhovne blodnje določenega slovenskega, da kar rečemo, tipičnega emigranta, ki se za slovensko provinco nenadoma znajde nepripravljen v velikem svetu. Simčičeva novela se dovolj pogumno spopada s tragično problematiko bližnje slovenske preteklosti. Čeprav Simčič stilistično in idejno niha med doživetimi, plastičnimi mesti, ki bi jih lahko označili kot dobro psihologirajočo in filozofirajočo prozo, pa je celotni zaris dela vendarle črno bel. V delu je precej konservativnih in političnih sentenc. Kar spomnimo se papirnatih pogovorov glavnega junaka z v domovini živečim Bregantom. Tudi je premalo osvetljeno razmerje glavnega junaka do lastne žene — in to je psihološka napaka, ki je ni prezreti. Velikokrat pisatelj prehitro, prečasopisno razrešuje vse bolj komplicirano situacijo. Že ljubezensko razmerje glavnega junaka do človeško tako dvomljive Katje je tendenčno zarisano. Tu se zopet vidi, da pisatelj kljub vsem naporom ne zna zdrkniti iz črno bele manire slovenskega duhovnega okolja — za mejami in doma. Če pa se v zamejstvu, zdomstvu in domovini te nesrečne manire ne bomo znali otresti, če bomo v nji za vse večne čase vrgli sidro, in to zaradi nacionalističnega humanizma ali pa jasnosti krščanske poti, ali zaradi uresničevanja socializma ali pa katoliške načelnosti itd., se zna zgoditi, da bo prav to potopilo našo kulturo na dno.

To velja tudi za roman *Rude Jurčeca Ljubljanski triptih* (1957), ki je stilistično dobro zarisano in je tudi kot registrator pisateljevih grotesk in težkih notranjih procesov prav prepričljivo delo, ki spominja v neki meri na argentinske in svetovne moderniste, a vsaj delno recimo tudi na Hienga v domovini. Avtor se v romanu retrospektivno vrača v preteklost, zlasti v medvojno in predvojno Jugoslavijo. Pokazal je precej estetskega čuta, vendar obvladanje te večšine še ne dela resničnega umetnika. Sploh je značilno, da se Jurčecov roman ne razplete sproščeno in umetniško dovršeno, temveč nasilno in skonstruirano. Po drugi strani ne odgovarja Jurčecovo slikanje povojnih dogodkov v domovini resnici, kakršna je pri nas doma tedaj zares bila. Ob usodi Janeza, Simone in Helene Vernikove bi lahko govorili o izjemnih primerih, toda kaj hitro sprevidimo, da je hotel pisatelj risati neko povprečje. Zato to dejstvo precej kvari osnovni ugodni vtis o knjigi.

Nekoliko drugače je ob zbirki *Beličičevih črtic Nova pesem* (1961). *Beličič* je dober stilist in izrazit lirik. Skozi njegova dela pa se pretaka premočan vpliv slovenske moderne. *Beličič* pač doživlja svet impresioni-

stično. Veliko vrednost dajejo njegovim delom nad vse lepi in resnično doživeti opisi narave (npr. kraška gmajna) in otrok, ki so danes prava redkost in ki so pri Beličiču drobne mojstrovine zase. Žal pa se Beličič kot skoraj vsi emigrantski pisatelji umika od spopada s svetom v resignacijo. To je slabost, ki pa jo pri Beličiču vendarle vsaj bežno zabrisuje nekaj nekonformističnih prebliskov upora, ki pa bi morali postati pravilo, da bi Beličičeva literatura zares polnokrvno spregovorila modernemu človeku. V določenem smislu posnemata Beličičev stil dve tržaški avtorici, Neva Rudolf in Bruna Pertot.

SODOBNA EMIGRANTSKA POEZIJA

Posebno mesto pristoji v sodobni emigracijski literaturi poeziji. Medtem ko smo leta 1957 dobili Jurčecovo in Simčičevo prozo, je obdobje 1957-1958 pomembno tudi za poezijo, ki pomeni največji dovežek zdomskega ustvarjanja. Pomembna je predvsem Truhlarjeva poezija (Nova zemlja, 1958, Rdeče bivanje, 1961), ki je kljub modernemu prijemu fina in klasično umirjena. Truhlarjeva lirika, ki je preveč odmaknjena od konfliktov življenja, je nekaka pesniška molitev k Bogu. Ker skoraj ne registrira trenutne svetovne problematike in ker z močnim racionalističnim prijemom večkrat skvari poetično občutje, ni Truhlarjeva lirika učinkovita do tiste mere, kot bi lahko bila. Posebno pri drugi pesniški zbirki se pozna, da jo je avtor preko mere izpilil. Kljub temu pa je Truhlarjeva poezija omembe vreden sotok kakemu Udoviču ali Kocbeku v domovini, torej ustvarjalca, ki se gibljeta med klasičnimi strujami in novokatolištvom.

France Papež (Osnovno govorjenje, 1957) se ni otrešel močnih Eliotovih vplivov. Bistvo njegove poezije tiči v konfliktu med človeškim ustvarjalnim pohodom in stvarmi pa med človeško sodobnostjo in zgodovino. Dovolj jasno pa je tudi pokazal na duhovni pohod slovenskega katoličana, poznejšega brezdomca, v novo duhovno domovino. Njegova poezija ni vedno dovolj obrušena, je pa često prepričljiva kljub svoji filozofski posebnosti in celo spominja na antično pesništvo.

Dva pesnika svojih zbirk nista izdala pri SKA. Rafko Vodob se je v drugi pesniški zbirki (Človek sem, 1958) v glavnem otrešel epigonstva mladih let in znal marsikdaj ustvariti oblikovno in miselno poglobljeno poezijo (ciklusa Človek sem, Sibila iz Kume). Seveda pa vse Vodebove pesmi niso na isti relativno dostojni višini. Včasih se le zdi, da je bilo doživetje prešibko, da bi ustvarilo zares veliko pesem. Estetski čut namreč še ne more ustvariti pesmi, če manjka pretresljive, silovite potrebe po izpovedi. Tudi golo nizanje opisov in razpoloženj (npr. Veter s Fudžijame) ne ustvarja tiste poglobljene evropske svetovne lirike.

Da ni dovolj drzen in da se ne spoprijema dovolj z aktualnimi problemi, bi verjetno najmanj veljalo za Vladimirja Kosa in njegov Dober večer, Tokio (1960). V tej zbirki nam je pesnik poleg vrste nedoživetih in površno napisanih pesmi ponudil nekaj drznih, nekonvencionalnih, eksperimentatorskih primerov hermetične poezije. Vidi se, da je Kos moralno in socialno čuteč človek, ki ima možnost, da v primerni razmejivni oblike in

vsebine še lepo razvije svoj pesniški svet. Trenutno prihaja vsaj mestoma zlasti oblikovno v manirizem in zmaličenost, tako da se včasih tudi kak lep japonski pejzaž ali veliko eksotično čustvo, ki je nekaj povsem novega v slovenski literaturi, kar hitro razpusti. Svojo tretjo in umetniško še najbolj prepričljivo knjigo lirične proze je izdal Stanko Janežič leta 1962 (Moja podoba). Res doživeto podani so spomini na mladost v Prlekiji, ki jih podčrtuje več plastičnih folklorističnih opisov. V celoti pa Janežič ne prepriča v primerni meri, tako da je zlasti zadnji, filozofsko-meditativni del Moje podobe v neskladju s svežimi, doživetimi spomini na mladost. Ko je leta 1962 izdal svojo pesniško zbirko Bronasti tolkač še Humbert Pribac v Avstraliji, lahko rečemo, da se je območje slovenskega literarnega ustvarjanja premaknilo čez Evropo in preko obeh Amerik in Azije prav do Avstralije, kjer je nekaj časa delovala tudi Tržačanka Neva Rudolf. Reči pa moramo, da se bo tako slovenska emigrantska kot tudi domovinska literatura morala temeljiteje spopasti z vso trenutno in zgodovinsko resničnostjo Slovencev in sveta, če bo hotela preiti v slovensko literarno zgodovino kot neizpodbitna estetska, ideološka in humanistična vrednota.

LIRIKA UDOVIČA IN KOCBEKA

Pomembno dejanje v slovenski literarni situaciji je bila Udovičeva pesniška zbirka Ogledalo sanj (1961). Pesnik, ki je že s prevodi moderne poezije opozoril na svoj umetniški koncept, se je predstavil s svetom fine, zasnanje poezije, v kateri se pretakajo ekspresionistična in surrealistična pesniška sredstva. V Udovičevem svetu ni spopada z resničnostjo, kot se ta v vsej svoji usodnosti pojavlja pri Kocbeku. Udovičeva poezija namreč odhaja iz resničnosti v sanjsko vizionarstvo. Nasprotno pa je znal prav Kocbek v Grozi (1963) ustvariti močan subjektiven in že prefilozofski odnos do zunanjega sveta. Tako kot še nobeden pred njim je podal nekonformistično pričevanje o slovenski zgodovini zadnjih dvajset let. Zapustil nam je najmočnejši in najpogumnejši dokument slovenskega katoličana po letu 1945. Njegova knjiga kaže, da se slovenskemu krščanstvu, ki je zašlo z zmago komunizma v težak položaj, odpirajo nove perspektive, saj je Kocbekova Groza eno samo v ekspresionistično surrealistični tehniki oblikovano preraščanje groze sodobnega človeka skozi vrsto temeljnih premen. Krščanska in marksistična ideja pa se ob tej knjigi ponovno predstavljata kot temeljni sodobni gibalni sili sveta. Jasno je, da lahko prav krščanstvo odločilno poseže v oblikovanje same marksistične misli in jo tudi prerašča. Prav od sposobnosti ali nesposobnosti tega modernega krščanskega posega v marksistično ideologijo zavisi bodoči humanistični ali nehumanistični obraz človeške družbe.

POEZIJA ODTUJENOSTI IN GROZE

Slovensko sodobno mlajšo prozo označujejo — kot smo že ugotovili — znaki utesnenosti, osamljenosti, groze in strahu. Podobno pa je tudi s poezijo mlajših, ki je vrh sodobnega literarnega ustvarjanja. Pesniki Dane

Zajc, Veno Taufer in pesnica Saša Vegri so debutirali leta 1958. V primeri s pesniki Pesmi štirih gre tu zares za obupajočo, zlomljeno osamljeno generacijo. Tako se Zajc v prvi pesniški zbirki Požgana trava (samozaložba, 1958) ukvarja s prizori najbolj surovega razpadanja. To je surrealistična lirika, v kateri mrgoli kopica najbolj divjih in nabolj umazanih živali, signalov konkretnega razčlovečenega slovenskega sveta v Jugoslaviji. V Zajčevi liriki je precej mističnosti in grotesknih vizij, ki se zrcalijo tudi v drugi, nekoliko bolj umirjeni zbirki Jezik iz zemlje (1961). V primeri z Zajcem je Taufer precej bolj izumetničen in skonstruiran. Odtujenost od družbe se pri njem še stopnjuje; v drugi pesniški zbirki Jetnik prostosti postaja pesnik v klopčiču bizarnih domislic nemi Orfej. V pesniškem svetu Saše Vegri (ki je doslej napisala dve knjigi pesmi), je polno ženske samovolje in zagledanosti vase, ukvarja se predvsem sama s seboj — in to tako, da besno napada obkrožajoči jo nevarni svet. Tudi četrti predstavnik te generacije, Gregor Strniša, ki je debutiral z Mozaiki (1959) in 1963 izdal drugo pesniško zbirko Odisej, ki more pomeniti vrh njegovega dosedanjega ustvarjanja, ne spreminja slike te generacije. Pri njem občudujemo plastično doživete sanjske slike in absurdne vizije, ki imajo svoj vrh morda v pesnitvi Inferno: to je tragična podoba človekovega pohoda do smrti. Kljub vsemu ta slovenska avantgardistična poezija ne prelamlja popolnoma s tradicijo, to zadnje še posebno velja za Gregorja Strnišo. Njen kritični upor proti zbankrotirani slovenski nesocialistični družbi zdrkne sicer večkrat v rakasto rano sodobnega človeka — v nihilizem in dekadenco —, vendar se tudi zna vzpeti v optimistično uporniško preraščanje sveta birokratov, tehnokratov in odtujenih strojev državne oblasti. Posrečena pa je ob vsem tem primera, ki jo je izrekel Taras Kermauner: prav ta slovenska literarna skupina najbolj občuti grozotnost razmerja krvnikov do žrtev.

NAJMLAJŠA SLOVENSKA LIRIKA

Prav tako kot v prozi pa je tudi v poeziji vidna težnja starejših avtorjev, da bi se modernizirali. V najmlajši slovenski liriki moremo nato zasledovati tendenco, ki vodi v premagovanje odtujenosti. To je vidno zlasti v liriki Valentina Cundriča, Marijana Krambergerja in Nika Grafenauerja, ki pa je še več ali manj neizrazita in pod vplivom tujih struj. Morda še največ obeta Marijan Kramberger, ko bi znal zatajiti močno intelektualno racionalistično silo.

Na meji med najmlajšo liriko in četvorico Zajc-Taufer-Vegri-Strniša je pesniški svet Milene Merlak Detela. Njena zgodnejša poezija je še mirnejša in bolj pojoča. V pesnitvi Mrlič naše mladosti je ta sedaj v zdomstvu živeča pesnica napisala odkrito in prepričljivo besedo svetlobe, namenjeno razočaranim in duhovno pohabljenim generacijam v domovini. Zadnje čase prodira v pesničin svet mnogo surrealističnih prvin. Zato se precej loči od drugih zdomskih pesnikov, katerih težišče je predvsem v umirjeni tradicionalni, delno ekspresionistični maniri in je Kosova hermetična poezija še najprej izjema.

SLOVENSKA DRAMATIKA V DOMOVINI

Precejšnja pastorka je slovenska dramatika. V domovini je v dobi socialističnega realizma prevladoval didaktični aktivizem. Šlo je v glavnem za agitacijske partizanske agitke, v katerih je nastopal absolutno pozitiven, heroičen komunistični junak proti kontrarevolucionarnemu ne-človeku. Ta literatura je bila daleč od življenja, kakršno je v resnici. Kljub temu so bile te igre tedaj zaradi napetosti dejanja in politične tendenčnosti ljudstvu blizu. Sploh je tisti čas ljubil shode, mitinge in maščevalne procese. Igrali so drame Mire Miheličeve (Svet brez sovraštva, 1945, Ogenj in pepel, 1949), posebno pa Borove Raztrgance, ki jih je avtor napisal že med vojno. Ko je družbena in politična situacija privedla slovensko literaturo v večji subjektivizem in k «malemu človeku», se je z dramatiko zopet precej ukvarjal Bor, katerega Vrnitev Blažonovih in Kolesa teme sta zaradi kritike birokratizma dvignili precej prahu. Pozneje je zašel Bor v sentimentalno narejenost (Zvezde so večne, 1958, Pajčolan z mesečine, 1960). Podobno pot so ubrali tudi Miheličeva, Kreft, Torkar, Lobnikova, Žmavc, Hofman, Stefanec in drugi. Od leta 1960, ko je vsaj delno potihnil jugoslovanski politični absolutizem in se je začelo uveljavljati samoupravljanje, se je tudi položaj slovenske dramatike obrnil v pozitivno. Najprej je presenetil Dominik Smole s filozofsko-meditativno dramo nekonformističnega pohoda k resnici (Antigona), z ideološko uporno jasnostjo in z dramatičnim soočenjem ideje s protiidejo je nato navdušil Primož Kozak z vojno dramo Afera, a tudi z Dialogi, svet popolne odtujitve pa nam je predstavil Peter Božič v veseli igri Vojaka Jošta ni in v Kaznjencih. Z dramatiko se je že prej dovolj uspešno poskusil Gregor Strniša. Na moderen način je analiziral življenje v sodobni Sloveniji Marjan Rožanc v drami Stavba. V Trstu se v dramatiki poskuša predvsem Josip Tavčar.

EMIGRANTSKA DRAMATIKA

Pastorka je tudi emigrantska dramatika. Poleg že omenjenega Turnška in njegovih shillerjank bi bilo potreba omeniti Willenpartovo ibsenovko Zadnji krajec, ki pa kritikov ni prepričala. Nekaj uspeha je imel Branko Rozman z religiozno-filozofskimi dramami, ki posnemajo umetniški svet Italijana Diego Fabrija. V Rozmanovih dramah je premalo dramatičnosti.

KOROŠKO MLADJE

Posebno dopolnitev slovenske literature predstavlja ustanovitev koroške literarne revije mladih Mladje (Celovec 1960). Precej nadarjenosti je v tej reviji pokazal kot lirični prozaist Boro Kostanek, vendar njegov umetniški svet še ni izčiščen in prepričljivo samosvoj. Nekaj nadarjenosti izpričujeta tudi pesnika Niko Darle in Miško Maček, vendar je njun pomen v vseslovenskem smislu zelo relativen. Predvsem se mladjevci nočejo spoprijeti s koroško problematiko tako nekonformistično in globinsko, kot bi to bilo potrebno. V njihovi medlosti je velika nevarnost, ki jim zna uničiti vsak razvoj v pozitivnem smislu.

ZA NEKONFORMISTIČNO HUMANISTIČNO LITERATURO

V današnji slovenski literarni situaciji obstajajo v domovini štiri literarne revije (Sodobnost, Perspektive, Problemi, Nova obzorja) in v zamejstvu tri literarne revije (Meddobje, Mladje in Most). Vendar se naša literatura kljub razgibanemu obrazu ne more in ne more odločilno spoprijeti z zlom konkretne življenjske situacije doma in v tujini. Slovenska literatura se bo morala v vsej potrebi meri zato šele soočiti z vzroki današnjega tragičnega stanja: z enostrankarskim političnim sistemom, ki ne da zaživeti demokratičnim socialističnim skupinam, s politično birokracijo, s tehnokracijo in z vsemi ostanki negativnih predvojnih kapitalističnih sil, s preživlimi konservativnimi nazori v negativnem smislu, ki so se posebno razpasli v našem zamejstvu in na tujem. Glavni boj naše literature bo moral veljati sploh celotnemu nezdravemu življenjskemu konceptu, ki se je na široko vrnil med naše ljudi doma in na tujem. Sploh bo treba celotno slovensko literaturo oplemenititi in osmisliti. Potrebna bo večja mera humanizma in resnične vere v sočloveka, četudi ni morda istih misli kot mi. Na vsej fronti bomo morali obračunati s konformizmom, ki se je v nas zaril. Predvsem pa se bomo morali na obeh straneh zavesti napak, ki smo jih storili v preteklosti. Če drugi ne, predvsem umetnik kristjan je prvenstveno poklican, da izpolni svoje poslanstvo s tem, da poda zgled velike samokritičnosti, plemenitosti, čistosti in vere v lepšo bodočnost, da vlije te tendence v moderno, eshatološko, nove svetove potrjujočo in odkrivajočo literaturo.

O BACONU IN MATTI

Boris Podreka

Sledeči informativni zapis temelji na obisku razstav Angleža Francisca Bacona (24.5.1962 - Tate Gallery - London) in Čilenca Roberta Echaurrena Matte (13.9. - 20.10.1963 - Museum des 20. Jahrhunderts - Dunaj).

Oba umetnika sta v središču pozornosti, saj Mattova potujoča razstava izziva polemiko po evropskih galerijah, medtem ko je Bacon doživel ob priliki svoje razstave celotnega slikarskega opusa v Združenih državah velik uspeh pri kritiki in občinstvu.

Čeprav se oba umetnika razločujeta po likovni vsebini in izrazu, ju združuje vera v možnost aktualne izpovedi figurativnega slikarstva, čeprav do skrajnosti subjektivno stiliziranega. Njuno ustvarjanje se oblikovno upira sedanji omrtvelosti abstraktnega »alfabetizma«, ki smo se ga že zdavnaj naučili brati in ki je predvsem v zadnjem desetletju začel močno utrujati. V smislu premagovanja te sklerotičnosti (seveda nikakor ne abstraktnega upodabljanja v bistvu) sta Bacon in Matta s svojim osvežujočim predlogom dobrodošla in v tem oziru vredna naše pozornosti.

Bacon in Matta izhajata, kakor večina likovnih umetnikov srednje generacije (Wols, Serpan, Tapiés, Platchek itd.) iz zadnjega univerzalnega

umetniškega gibanja, surrealizma. Pri vztrajanju k izpopolnitvi lastnih vizij se je pri obeh izkristaliziral izraz, ki se v marsičem razlikuje od načel Bretonovega gibanja. Njuno ustvarjanje se sicer giblje v obsegu nekakšnega vizionarnega realizma, nekakšne po svoje konstruirane (pri Matti) ali dekonstruirane (pri Baconu) utopične resničnosti, vendar bi bilo neutemeljeno, če bi se sklicevali na surrealizem (kot so to že mnogi v naglici storili) pri enciklopedični označitvi teh dveh slikarjev.

Mattova mladostna tematika se strogo drži surrealističnih nazorov. Prežeta je z značilno »iracionalno logiko«, ki po eksperimentalni poti skuša vdirati do globin ne samo psihološkega, temveč tudi znanstvenega purizma. Za likovni izraz, v njegovih »Psiholoških morfologijah«, je značilna hladna in kristalna pokrajina sanjarskih vizij, v kateri se vrstijo figuralne metamorfoze. Ne smemo pa prezreti pomena, ki ga je za nadaljnji Mattov razvoj imelo predvojno prijateljstvo z Marcelom Duchampom in njegov vpliv. Ta je navdušeno sprejel mladega Čilenca, potem ko je ta obesil arhitekturo na žebelj, po dveletni praksi v Le Corbusierjevem ateljeju, v svoj krog (o njem pravi: »Matta je naglo bliji slikar svoje generacije«). Pomembna ustvaritev te dobe je znana slika »Samci nad štiridesetimi leti«, ki jo je Matta dovršil 1942, v znamenju občudovanja svojega prijatelja, kjer je že iz naslova razvidna igra besed, ki se močno opira na Duchampov slovar. Če si predstavljamo Duchampove študije za »Kralja in kraljico, obdana s hitrimi akti« (1912), nam je izvor Mattove »organologije« očitno. Očitno izhaja tudi iz Duchampovega dinamizma pobuda za Mattov obračun s statičnim, romantičnim izročilom surrealizmov. Premagovanje »fizičnega slikarstva« (celotnega dotedanjega slikarstva) povezuje Duchamp v nerazdružljivo sintezo z »Načrtom za novo tehniko« — »Suha umetnost«, tako dosledno, da mehanizem določenega stroja (glej njegov »Ribežnik za čokolado«, 1913) preide v umetniško dojemanje stvarnosti. Teh daljnovidnih predlogov pa Matta v svoji neposrednosti doživljanja ni razvil. Če primerjamo njuno stališče do človeka in sveta, razvidimo, da je Mattovo bolj enolično (kar ni še nič hudega), a tudi bolj literarno (in kaj naj bi bilo za dobrega slikarja nevarnejše?) in ponazarja s hrupno obdelavo svojih lebdečih bitij in strojnih alegorij pretirano čustveno razgretost. Skupen pa je obema odločen protest (ta tipični simptom dvajsetih let, ki je dandanes izgubil prvotno ognjevitost in životari kot utrjeni heroj v preveč razkrinkanem svetu, kjer psihološko-pornografsko pridigarstvo še najhitreje osvaja... potrošnike), o katerem pravi Matta: »Začel sem s slikarstvom, ki sprva ni bilo nič drugega kot slikarstvo besa in protesta, zakaj če živiš v sovražnem svetu, se ne dvigneš iz protesta, ga ne moreš spremeniti v ljubezen in svobodo.«

Tudi Baconov začetek temelji prav tako v surrealizmu. V patetični in drastični izpovedi tega Angleža ne bomo v začetku našli tistega prefinjenega intelektualizma, kot pri v Parizu zasidranem Čilencu. Baconova »Crucifixion« (1935) je polna melodramatične ekspresionističnosti in vsebuje slično figuralno obdelavo kot Tamajove pošasti. V »Three Studies for Figures at the Base of a Crucifixion« (1944) nam človeško-živalski derivati (slepe zveri z režečimi zobmi) posredujejo surov krik trpečega sveta. Ta grozoten

napad na človeški duh je kasneje izpeljan in strnjen v mit dehumanizirane sveta, kjer je težko razločevati med izgubljeno duhovnostjo in potenciranim nagonom.

Po teh začetnih razvojnih obdobjih je skušal Matta po konstruktivni poti dospeti do duhovno-tehnokratskega izčiščenja, do nove kozmične harmonije. Bacon pa je v ekstatičnem krikju nad zrušenimi moralnimi vrednotami in v nagonskem hrepenenju po uničenju upodabljal življenjsko tragiko, zajeto v tipizaciji naše dobe.

Leta 1938 je surrealizem (mednarodna razstava v Parizu) kronan kot priznana univerzalno umetniško gibanje. Istočasno pa preide prva generacija surrealistov (Ernst, Mirò itd.) v eksistencialno krizo. To je trenutek, ki je končno omejil določeno dobo evropske kulture in obenem uzakonil »abstraktiste«. Nove, sveže pobude prihajajo iz Združenih držav, kjer Pollock, po sledih Picassa (glej krasno sliko: »Search for a Symbol«, 1943), in Gorky pod vplivom Miròa in Massona, postavljata temelje moderni umetnosti na novem kontinentu. Pri obeh je prisotna težnja k popolni oblikovni odstranitvi konkretnega sveta. Isto je vidno v Wolsovem »tašizmu«, čigar struktura prav tako temelji na razčlenitvi »tradicionalnega predmeta«.

Ko sto bila predmet in figura odvržena in se je povsod razdivjala upravičena težnja k abstrakciji, posebno k neformalni (»action painting« itd.), je Matta (in tu je vsekakor treba omeniti most, ki ga je postavil med prejšnjo, strogo nadrealistično figurativnostjo in današnjimi figuralnimi pobudami, ne da bi ga pri tem zapeljal vrtinec abstraktizma) vztrajal pri izgraditvi svoje domišljajske pokrajine. Njegovo likovno sožitje se je v svojem preoblikovalnem procesu spremenilo v simbolični prikaz družbeno-tehnokratskega spopada naše dobe. Spremenil je svoj prvotni mitični malik (zrcalo lastne vesti, kot za kubiste in Brancusija črnske maske ali za Braunerja, Kleeja in Debuffeta infantilizem s simptomi odtujenosti), ga popolnoma odvrigel ali pa vsaj delno dinamiziral v temperamentno-retorični ustvaritvi svoje »vision du monde«.

Značilno je še, da Mattov utopični svet ni tipična antiteza civilizaciji, zankanje tehnizacije (in v tem je že bistvena razlika z doktrinarnim surrealizmom). Njegove vizije, ki jih mogoče črpa iz želje po poravnavi z izgubljenimi vrednotami, so harmonična (četudi v smislu spopada) simbioza človeško tehničnih elementov.

Ko pa že govorimo o neki harmoniji, bi človek lahko pomislil, da je pri Matti le skupina ustaljenih vrednot nosilec pozitivne usode sveta. Vendar bi zaman iskali v zgoščenosti Mattovih scenerij podlago za človeško skupnost, kjer bi prevladovala etična in ontološka načela. Ta so odločno zamenjana s sproščenim, čustveno-nagonskim odnosom med posamezniki. Skušal bom tu podati v kratkem nekaj značilnih prizorov Mattovega upodabljanja, zavedajoč se seveda subjektivnosti te oblikovne sodbe.

V slikah »Oznanjevalec« (1954) in »Odpri roke, kot odpiraš oči« (1954) prične izvoljeni predstavnik moči — idol izvrševati oblast nad zmehaniziranim svetom, ki ga je ustvaril, izvolil, skonstruiral. Ta oblastnik preide preko svoje hierarhične sile iz tabora objektov v tabor subjektov in v izžarevanju svoje hipnotične gorečnosti izžareva neposreden vpliv v prostor

svet. Tu nastaja v ekstatični zgoščenosti (...»ne ločim strasti od ljubezni«...) dvoumno dogajanje: V dognanih kretnjah idolov mehanizacije je Mattov svet združen v organsko-faloidno sožitje, v katerem se gibljejo liki, v ostro razčlovečenem ozračju, v strahu in begu pred samoto, skrčeni ali sproščeni v ognjevitem odsevu.

Matta se seveda zaveda, da ga prirojena virtuoznost in južnjaški temperament prav lahko zapeljeta v goli larpurlatizem, ki ne bi več opozarjal na perečo problematiko našega časa. Zavzema se torej za čisto angažiranost in tako utemeljuje svojo »phase raisonnante«: »...Želim se odpreti svetu in spoznati njegova največja dela. In spoznati želim tudi revolucijo, si prisvojiti voljo, svet spremeniti, da bi nato našel svojo lastno obliko. Moje zadnje slike izpričujejo protislovno stremljenje, svet in življenje drugih spremeniti. Borim se sam s seboj in s tem svetom.«

Bilo bi pa protislovno, ko bi njegov likovni tok razlagali samo iz političnega vidika (kot so to nekateri storili, zaslepljeni ob njegovih risbah »Cuba, si«, 1959, ali »Nasser o no nacer« itd.), ali pa njegovo vsebinsko in oblikovno problematiko spravljali v neposredno zvezo z njegovim ideološkim prepričanjem. Omenimo naj le, da je treba iskati in ugotavljati spodrsaljaje nekaterih Mattovih del prav tam, kjer skuša neposredno uskladiti svoj ekstatični nemir, esteticizem in idilično senzualnost z lastnim dogmatičnim hotenjem, kar neredko povzroči, da je slika preponižna, medla in anemična.

Mattova revolucionarna, neobaročna zmes je popolnoma odsotna pri Baconu, ki je zajel aspekte življenja in družbe v destruktivni obliki. Njegova napoved temelji na družbeni krizi, ki jo ponazarja v trpečem posamezniku.

V tem njegovem odločnem stališču, ki ga je mogoče zaslediti že v predvojnem obdobju likovnega toka in ki je tako očitno postalo njegova značilnost, bi mogoče našli vzrok za njegov odmik od vseh poveljnih izmov. To stališče je torej sprožilo nov oblikovalni tok, ki črpa svojo figuralno silo iz preloma s temi izmi.

Bacon je zares pravi veliki »realist« zadnjega časa. Njegove jasnovidnosti in trmaste vere, s kakršno ruši tradicionalno resnico »abstrakcije«, iluzijo njene polnosti in izvirne čistosti, da bi nato brez vseh iluzij in pretvez postavil nasproti svet lastne resnične subjektivnosti, v dotedanjem modernem slikarstvu ne moremo najti. V teku razvoja se mu je razkrilo usodno protislovje bistva in videza, polnosti in praznine, ki sega prav v končno ničnost bitja. Lahko bi dejali, da pomenijo te Baconove stvaritve prodor figuralnega slikarstva v območje nihilizma (ali ne bi bila tu na mestu primerjava z Nemcem Beckmannom?). Namesto Mattovih zgoščenih gruč, stopi na dan pri Baconu samouničevalna analiza, ki zre na življenje, na resničnost, z drugega vidika kot Mattov strastni pozitivizem. Bacon upira zmeraj bolj pogled na kruto stvarnost, ki s svojo vsemogočnostjo nasilno ravna s človekom, se z njim igra ali pa ga celo razkrajajo pod pritiskom neusmiljenega odigravanja časovnih in prostorskih zakonov ter tako človeku zmeraj znova dokazuje lastno nemoč, ujetost in nezaščitenost. In pred tem dejstvom se Bacon postavlja v držo opazovalca in akterja, ki z

ogorčeno ironijo, pa tudi s prikrito bolečino, upodablja to neusmiljeno »dogajanje«.

Sama po sebi se tu sproži primerjava Baconovega junaka s Kafkinim. Josef Kafka, ta večni raziskovalec resničnega zakona v življenju, je bil še sposoben za neskončen in strasten boj proti odtujitvi in neizprosni usode, čeprav je čutil tragičen konec lastne »eksistence«. Baconova »tragičnost« pa je neki večni, metafizični zakon biti. Njegov posameznik, ta »completely futile being«, je nezmožen najti izhod v betoniranem življenju, in kar je še bolj tragično, ne zaveda se nečlovečnosti zunanjega sveta, ker je že sam v sebi razdrt. Spomnimo se tu na Freudove besede: »Kot se mi zdi, je usodno vprašanje človeštva v tem, do katere mere bo njegov kulturni razvoj uspel, da se upre uničenju skupnega življenja, ki ga izziva človeški nagon po samo-uničenju.« Ta agresivni moment je torej bistveni impulz Baconovega dela.

Francis Bacon, v Dublinu rojeni Anglež, se je povrnil na angleško tradicijo portreta. Kot sir Joshua Reynolds je človeško telo zajel v obseg barvnih modulacij, v popolno izžarevanje njegove monumentalnosti. Le če je Reynolds stremel za definicijo ideala visoke renesanse, je Baconov človek zajet v mreže svoje tragične usode, v svojo patološko obsedenost, v ekscese svojega panseksualizma.

Odraz svojega stanja v sedanosti pretehtava Bacon v proučevanju nekdanjih osebnosti, katerih življenje in usoda ga privlačujeta. Tako se nam kažejo Baconovi papeži iz mračnih in meglenih prostorov, prikazani na njihovi »sedia gestatoria«, v razgibanem govoru ali v značilnih izpadih njihove »eksistence« (»Study for Portrait VII«, »Study after Velasquez«, »Portrait of Pope Innocent X«, 1953). Lik Van Gogha je zgrnjen v samega sebe, vklenjen v življenjsko agonijo in v verige lastne usode, popolnoma nezmožen za občevanje (»Portrait of Van Gogh I-V«).

Če rodi pri Matti fantazija njegov fetišistični stroj, služi Baconovim likom kot podlaga optično dojeta resničnost. Zato se rad sklicuje na fotografije, to najbolj objektivno trenutno ponovitev naše »action and motion«, je strastni nabiralec fotografskega blaga in ga natančno sortira. Ali ne spominjajo njegovi portreti ironično-korektnih »business man-ov« na patetično obličje dojilje v Eisensteinovi »Križarki Potemkin«? In nista njegovi sliki »Study of a Baboon« (1953) in »Chimpanzee« (1955) sorodni Ozenfantovim kreacijam v »Foundations of Modern Art«? Pretresljiv trenutni izraz lika na določeni fotografiji vzpodbuja v Baconu projekcijo lastnega življenjskega in vizualnega izkustva.

Obenem študira Rembrandta (tudi v Baconovih slikah občudujemo magičen učinek asimetrije), Grünewalda (kot njegov rojak Sutherland), posebno pa Velasqueza (njegov »Inocenc X« v palači Doria v Rimu je in spiriral Baconu celo vrsto papežev).

Tragiko in okamenelost usode prenaša Bacon tudi na živalski svet. Njegovi psi so blizu Rilkejevim zapuščenim in blodečim psom v »Zapisih Malteja Lauridisa Briggea«.

Medtem ko se Mattov svet sproščeno, čustveno in organsko združuje in oplaja v žgočem spopadu večzarišnega prostora, trpi Baconov posamez-

nik z razkrajajočim se obrazom in meglenim pogledom v svojem usodnem brlogu.

Opozoriti je treba tudi na Baconovo »prozorno celico«, ki često obdaja posamezni lik. Pomislimo na lastnosti tega prozornega »steklenega paravana« ali boljše stekla samega. (V simboličnem smislu izbran in obdelan material, ki ima za cilj poglobitev vsebinskega izraza, je tradicionalni del likovnega slovarja). Ni to v nekem smislu paradoksen material? Odvzemimo mu njegov funkcionalistični »jaz« in preostala nam bo absurdna značilnost prozornosti, ki nam le lažno dopušča neposreden stik s subjektom v vidnem, a vendarle strogo omejenem prostoru. Ta gladki, stekleni kub je pravzaprav zapreka, zid in tragično dejstvo medsebojnega občevanja, je le razgovor z zunanjo resničnostjo biti, s fasado subjekta.

V Mattovem »prostoru gibanja« bomo prav tako našli ritmično razporejene steklene ploskve. Njihova lastnost prozornosti je slično kot pri Baconu obenem odprt in zaprt svet. Le če je Baconov človek v svoji agoniji nezmožen rešitve, so Mattova bitja deležna eksplozije kristalnih barikad. In v tem, da je »dialog nastal«, kot pravi Matta, je pospešena tudi njihova rešitev. Pri Matti torej ne gre za neko strojno romantiko, niti za prekletstvo tehnike. Nastrojen je le, da nam razkrije fenomen resnične sedanjosti, ker če nam bo ta dostopen, ga bomo uspeli premagati in bomo obenem dosegli harmonični razvoj bodoče civilizacije.

V ničnem vegetiranju Baconovega zavrženega posameznika pa sta duh in materija še vedno sama v sebi razklana. V njegovih slikah ni, kot pri Matti, vsaj deloma ponazorjena »praktična« rešitev človeka. Bacon ni buditelj odgovornosti kot Matta, v njegovem eksistencialističnem pojmovanju ni izhoda.

Prav to pa je že pomemben del problematike, ki se ji pretres sodobnih likovnih tokov ne more izogniti, če naj zares razumemo njene globlje dileme in perspektive.

Razgovori o slovenski tiskani besedi v Trstu in Gorici

Rafko Dolhar

Kdo so in kaj berejo slovenski bralci pri nas? Zakaj (ali morda kakaj ne) segajo naši ljudje po slov. tiskani besedi? Kaj bi naši ljudje brali, če bi jim mogli kaj drugega nuditi? V kakšnem položaju je slov. tisk v zamejstvu? Iz odgovorov na ta vprašanja lahko sklepamo, ali naš tisk odgovarja našim potrebam, oziroma kako bi ga bilo potrebno v bodoče oblikovati!

Obiskali smo vse urednike naših časopisov in knjigarne v Trstu in Gorici, kjer prodajajo slovenske knjige.

PRIMORSKI DNEVNIK, edini slovenski dnevni list v zamejstvu, je med Slovenci v Italiji najbolj razširjen in tudi po obsegu največji list. Urednik je *Stanislav Renko*.

Kakšni so problemi manjšinskega dnevnika?

Predvsem omejeno število bralcev in konkurenca bogatejšega italijanskega tiska. Zato so naši sodelavci obiskovali nekaj tisoč družin v tržaški okolici in s tem dosegli, da je v večini slovenskih vasi naš dnevnik najbolj bran list in pride,

lahko rečemo, v sleherno družino. Konkurenco italijanskega tiska pa občutimo predvsem pri mestnih bralcih. Tem bi radi postregli tudi z bogatejšo lokalno kroniko, pa imamo pogosto težave s prostorom. Pa tudi pri informativnih virih je še vedno opaziti do našega lista včasih neko določeno diskriminacijo.

Kakšno sliko imate o svojih bralcih?

Predpostavljamo, da večino bralcev tvorijo ženske, ki prve strani lista morda sploh ne preberejo in preidejo kar na kroniko. Tu moramo iskati kompromis med vzgojnostjo, informativnostjo in komercialnostjo lista. Več bralcev bi si želeli med izobraženci, medtem ko moramo reči, da imamo med preprostejšimi ljudmi kar zadovoljivo število naročnikov. Vem za bralce, ki list preberejo od prve do zadnje vrstice, to so predvsem starejši, mladi berejo največ športno kroniko, ki je precej utesnjena. Seveda pa ni lahko na štirih straneh pri tako močni konkurenci ustredi tako raznovrstnim čitateljem, kot jih imamo mi.

Ali imate težave s sodelavci?

Naš list bi bil lahko veliko boljši, če bi se bralci čutili z listom bolj organsko povezani, to je, če bi nam bolj pridno poročali, telefonično ali pisмено, o dogajanju v njihovi neposredni okolici, tako v mestu kot na deželi. Seveda pa lahko za sodelavce rečemo približno kot za bralce; navezani smo nujno na omejeno število moči.

Kakšne vrzeli vidite v našem zamejskem tisku?

Predvsem nam manjka resnično pester in dober in seveda splošno razširjen tednik. Naša nedeljska izdaja lista skuša nekoliko zamašiti to vrzel, toda nedeljska izdaja nekega dnevnika pač ne more ustrezati v polni meri sodobnemu tedniku. Manjka nam zlasti dobra mesečna literarna revija, po možnosti poljudnega značaja, v kateri bi sodelovalo čimveč naših javnih in kulturnih delavcev.

Obiske pri naših tednikih navajamo po abecednem redu.

DELO — TRST, urednik *Mirko Kapelj*.

Kdo so vaši bralci in komu je list namenjen?

Naši bralci so v glavnem delavci, kmetje in obrtniki. Seveda berejo list tudi drugi, ki ne pripadajo tem kategorijam.

Kako bi vaše bralce ločili po starosti in spolu?

Na splošno berejo naš list predvsem moški. Edino za kroniko in kulturno problematiko se bolj zanimajo ženske. Starejši ljudje bolj pridno segajo po periodičnem tisku! Mladini pa v našem tisku, žal, ne nudimo tistega, kar jo zanima, celo oddaljimo jo od slov. tiskane besede in morda od branja sploh.

Kaj mislite o organizaciji slovenskega tiska v Italiji?

Periodični listi so v glavnem glasila strank ali političnih skupin. Po obliki so skromni, po vsebini pa omejeni, preveč so namenjeni pristašem določenih strank. Rekel bi, da so naši listi preveč biltenski, premalo upoštevajo splošno problematiko. Po mojem mnenju smo Slovenci v Italiji prekomerno sektaški in preradi se zapiramo v ozek krog. Zelo pogršamo npr. tak list, ki bi lahko zajel najširši krog bralcev, rekel bi, tako družinsko, tedensko revijo, ki bi prišla po možnosti v sleherno slov. družino. Tak poljuden, zanimiv, »širok« list bi mnogo koristil naši skupnosti, odvrnil bi Slovence od seganja po listih in revijah, o katerih se ne moremo pohvalno izraziti. V povojnem času se je med Slovenci razširila vrsta bralcev (in še bolj brak) ilustriranih revij in romanov. Ne bi mogel in ne bi hotel reči, da to pozitivno vpliva na naše ljudi, toda po drugi strani tega pojava ni mogoče aprioristično napadati, saj naši ljudje nimajo na razpolago primernih publikacij v slovensčini. Hotel bi še reči, da pri tem ne smemo biti preveč strogi, starokopitni in da moramo upoštevati duha časa. Razumeti moramo pač to, da človek, in zlasti mladi človek, rad sega po tistem, kar je lepo pa četudi je lepo samo za oko.

Ali imate težave s sodelavci?

Prav gotovo ne bom odkril nobene tajnosti, ako priznam, da imamo določene težave s sodelavci. Naši ljudje se zelo težko odločijo za pisanje. Temu je do neke mere kriva tudi polpretekla doba. Vendar smo dosegli nekaj lepih sadov. Potrebno je, da vzpodbujamo ljudi, posebno še mladino, k pisanju.

Kaj bi si želeli od bralcev?

Nekateri so zelo zvesti in nestrpnost čakajo, da naš list izide. Drugi bralci pa berejo list samo, če jim ga prinesejo na dom, redko ga sami kupijo v kiosku. Zato moram pohvaliti številne raznašalce lista, ki opravljajo hvalevredno delo, ko teden za tednom nosijo našim ljudem list na dom, ne da bi bili za to plačani.

Kaj mislite, da naši ljudje najraje berejo?

Okusi so nedvomno zelo različni. Ko je bila za fašizma naša beseda prepovedana in je bilo branje slov. tiska združeno z velikimi težavami in nevarnostmi, so naši ljudje brali vse, kar jim je slovenskega prišlo v roke. Danes je drugače. Mnogi radi berejo poljudne opise zanimivih dogodkov, lepe opise oddaljenih krajev, spomine in doživetja znanih ljudi. Drugi hlastajo po kroniki. Sputniki so npr. vzbudili veliko zanimanja. Večino naših bralcev pa zanima tudi politična in splošna življenjska problematika.

GOSPODARSTVO — TRST, urednik dr. Lojze Berce.

Rad bi vedel, komu ste gospodarstvo namenili in kdo so njegovi bralci?

V začetku, pred sedemnajstimi leti, smo imeli v mislih strokovni list, skoraj nismo računali na bralce izven gospodarske stroke. Pozneje pa smo ugotovili, da so se začeli za naš list zanimati tudi ljudje, ki se neposredno ne bavijo z gospodarstvom. Zato je uredništvo poskusilo list vsebinsko razširiti. Tako je prešlo tudi na domačo kulturno in socialno tematiko ter uvedlo več splošnih rubrik. Opozorim naj vas na to, da smo sledili pri tem splošnemu razvoju drugih evropskih gospodarskih listov. Ljudje pač danes tudi v strokovnem listu iščejo bazar z najrazličnejšim blagom. Med bralci, ki se zanimajo za strokovne članke v našem listu, imamo poleg mnogih domačih obrtnikov in podjetij tudi mnogo slovenskih in sploh jugoslovanskih podjetij, ker obširno obravnavamo gospodarske odnose med Italijo in Jugoslavijo. Sicer pa imamo naročnike tudi iz vseh drugih stanov, predvsem med razumniki, posebno med takimi, ki so se za zaslužkom preselili v druga italijanska mesta in v inozemstvo. Posebno pa naj bi naš tečnik postal trdna vez z našimi ljudmi, ki vse pogosteje zapuščajo domače mesto.

Ali mislite, g. urednik, da naši ljudje dovolj segajo po slov. tisku?

Naše ljudstvo je vedno bilo na glasu, da mnogo bere. Tudi danes se ne moremo pritožiti, ker še vedno naši ljudje razmeroma mnogo berejo. Dejstvo pa je, da moramo prav zato računati z vedno močnejšo konkurenco italijanskega tiska. Po tem naši ljudje zelo radi sežejo deloma zaradi njegove lažje vsebine, predvsem pa zaradi njegove bogatejše opreme. Zal, si kot manjšina ne moremo privoščiti tolikšnih naklad in tako bogate opreme, da bi mogli v tem pogledu tekmovali z italijanskimi listi.

Ali imate težave s sodelavci?

Prav v zvezi z nalogo našega lista; da bi čimbolj povezali naše ljudi, ki so razstreseni po svetu, o tem tožijo tudi drugi naši strokovni tovariši, pogrešamo tesnejšo povezavo z bralci iz vseh stanov. Pri našem listu posebno iz gospodarskih in razumniških krogov. Clovek se namreč na tem mestu ne more otresti vtisa, da se naša javnost ne zaveda dovolj vloge, ki je zaupana našemu tisku v zamejstvu. Dejstvo je, da je vloga tiska v sodobno organizirani državi izredno važna, in tudi oblasti pozorno slede pisanju naših listov.

Ali mislite, da je naš zamejski tisk dovolj dobro organiziran?

Glede na gospodarski položaj in finančno moč naših ljudi lahko trdim, da je naš tisk razmeroma dovolj močan. Pogrešamo pa predvsem stika s stanovskimi tovariši, ki sodelujejo pri drugih listih, pa naj bodo kakorkoli politično usmer-

jeni. Prav glede na čedalje bolj občuteno težnjo slov. političnih in kulturnih organizacij za skupnim nastopom, vsaj ko gre za vprašanja življenjske važnosti za naš narod, je po mojem ugoden trenutek za to, da bi se slov. časnikarji povezali v stanovsko organizacijo. Tako bi se lažje sporazumevali glede skupne obrambe koristi našega ljudstva in pogosto izognili škodljivim nesporazumom.

KATOLISKI GLAS — GORICA, dr. Kazimir Humar (kot zastopnik odgovornega urednika msgr. dr. Fr. Močnika).

Kdo so bralci Katoliškega glasa?

Predvsem zavedni katoličani, ker se pač list prodaja največ na cerkvenih vratih. Ponekod pa ga zelo pridno širijo razni pomočniki vaških dušnih pastirjev. To je danes zelo važno. Naročniki pa so razstreseni po vsem svetu.

Ali mislite, da segajo po vašem listu raje mladi ali starejši bralci?

Naš list je družinski tednik. Kolikor moremo ugotoviti, ga starejši člani družine vedno preberejo do zadnje vrstice, mladina pa pobere le tu pa tam to, kar jo zanima.

Kako izbirate sestavke za vaš list?

Glede sloga naših sestavkov, če sem vas prav razumel, so nam včasih očitali, da smo preveč učeni in da nas zato dober del bralcev ne razume. Zato si danes prizadevamo, da v preprostem slogu in s čim bolj domačimi besedami povemo to, kar imamo povedati.

Ali občutite konkurenco sorodnega italijanskega tiska?

Zadnje čase čutimo predvsem konkurenco italijanskega tednika »*La famiglia Cristiana*«, ker je bogatejši na slikah, večji po obsegu in stane le deset lir več kot naš tednik. Z drugimi besedami, pogrešamo katoliško družinsko revijo preproste oblike in vsebine. V tem oziru bi revija, kakršna je koroška »*Vera in doma*«, bolj odgovarjala potrebam in željam naših delavskih in kmečkih družin.

Ali imate dovolj sodelavcev?

Okrog *Katoliškega glasa* se je zbralo lepo število stalnih sodelavcev in dopisnikov, duhovnikov in laikov obojega spola, da večinoma nimamo težav s prispevki. Ponekod imamo precej zveste sodelavce, ki nam poročajo o življenju v domači župniji, po nekaterih vaseh pa to še vedno pogrešamo.

Kaj mislite o slov. zamejskem tisku sploh?

Zadnja leta je opaziti, da med našimi listi ni več tiste polemične ostrine, kot še pred nekaj leti. Ne vem, ali priča to, da smo postali politično bolj zreli, ali pa, da smo si idejno manj narazen, in se tudi tu opaža vpliv nove težnje v svetu po miroljubni koeksistenci.

Kaj bi kot urednik želeli za svoj list in za slov. zamejski tisk sploh?

Za svoj list, da bi ga mogli napraviti še bolj zanimivega, pestrega, tako, da bi ga vsi rojaki, ki iščejo resnico, zmeraj rajši brali. Za slov. tisk v zamejstvu na splošno pa, naj bi vsi brez izjeme upoštevali krščanske in narodne tradicije, iz katerih je slov. ljudstvo zrastle in s pomočjo katerih je doslej uspešno kljubovalo v boju za svoj narodni obstoj. Mislim, da nam, kljub vsem ideološkim in političnim razlikam, morajo biti vsem nekatere vrednote svete in nedotakljive. Na žalost v preteklosti ni bilo zmeraj tako in to je bil tudi v glavnem razlog, da se je »*Katoliški glas*« večkrat zapletel v razne polemike.

NOVI LIST — TRST, urednik Drago Legiša.

Komu je vaš list namenjen in kdo ga največ bere?

List berejo večinoma preprosti ljudje. To sklepam predvsem po naročnikih. Seveda tudi nekateri izobraženci segajo po našem listu. Tu naj omenim, da je list že po formatu in obliki pisanja ter namenoma preprosto izbrani obliki sestavkov namenjen predvsem preprostejšim bralcem. Zavedamo se pač, da sedanja

Ali morda ljudje sprašujejo po kateri knjigi, ki je naš knjižni trg ne premore?

Veliko povpraševanje je po slovensko-italijanskem slovarju in po dobri slovenski slovnici za Italijane.

Ali slov. bralci sežejo po italijanski knjigi, ker ne dobe odgovarjajoče slovenske?

Da, predvsem segajo po italijanskih knjigah, ki v poljudnem tonu obravnavajo biološke, tehnične, zdravniške in spolne probleme.

Kje, mislite, da je izvor krize knjižnega trga?

Mislím, da je za majhno zanimanje za knjigo, in vem, da pri tem Italijani niso nič na boljšem kot mi, kriva precej televizija, ki je vzela človeku čas, ki ga je poprej posvetil branju. Obenem se je človek polenaril, ker mu televizijski zaslon brez velikega truda nudi razvedrilo. Knjige bi morale danes biti vedno dobro ilustrirane. Vtis imam namreč, da danes cena knjige ni bistvene važnosti. Dobro naj se predstavi, če je namenjena drugim, in dobro naj bo ilustrirana, če je namenjena kupcu samemu.

KNJIGARNA STOKA — TRST.

Knjigarna Stoka spada gotovo med najstarejše knjigarne, ki v Trstu prodajajo slov. knjige. Zadnje čase je knjigarna nekoliko omejila svojo zalogo knjig, predvsem na najpopularnejše. Gospodična Magda Stoka je takole orisala situacijo našega knjižnega trga.

Preprosti ljudje, ki tvorijo veliko večino naših kupcev, segajo največ po koledarjih in koledarskih zbirkah. Dobro prodamo Pratico in zelo pogrešamo slovenske *Sanjske bukve*. Po teh stalno sprašujejo predvsem naši okoličani in tudi obiskovalci iz obmejnega jugoslovanskega pasu. Bolj izobraženi kupci pogosto sprašujejo po slovenskih slovnica h za Italijane in po slovensko-italijanskem slovarju.

Ali pogrešate na našem trgu kako knjigo?

Poleg že omenjenih Sanjskih bukev, za katere vlada res veliko zanimanje, bi verjetno dobro prodali preprosto pisane strokovne knjige iz področja sadjarstva, čebelarstva, živinoreje in kmetijstva sploh.

TRŽAŠKA KNJIGARNA — TRST.

Tržaška knjigarna v ulici sv. Frančiška je najnovejša slov. knjigarna v Trstu, pa tudi najmodernejše opremljena in najbolj bogato založena. Tu sta mi pomagala pri proučevanju slov. knjižnega trga g. Zdravko Pregarc in gospodična Silvana Valoppi.

Kdo so obiskovalci vam zaupane knjigarne?

Predvsem študentje in izobraženci sploh. Studentje kupujejo berila, ki jih potrebujejo za šolo, profesorji pa hodijo redno gledat, kaj je novega na slov. knjižnem trgu. Toda ta navada je med našimi rojaki še premalo razširjena. Večinoma pridejo kupci po neko že določeno knjigo. To je po eni strani pohvale vredno, po drugi strani pa to odvrne od obiska knjigarne tistega, ki o slovenskih knjigah ni informiran, na ogled pa si ne upa.

Če bi jih morali postaviti v zapovrstni red glede na zanimanje, ki zanje vlada, kako bi razvrstili naše knjige?

1. Slovenske slovnice in slovarji.
2. Mladinske knjige.
3. Slovenski klasiki.

Za učbenike slov. in hrvatskega jezika in odgovarjajoče slovarje v vedno večji meri sprašujejo kupci italijanske narodnosti in celo nekatere univerze (neapeljska in padovanska), ki so vpeljale tečaje slov. in hrvaškega jezika. Ravno na tem področju pa je slov. knjižni trg zelo pomanjkljiv; slov. slovnice so zastarele, in sploh niso pisane za človeka, ki slovenščine niti malo ne pozna.

Tudi za mladinsko knjigo vlada zanimanje. Opaziti je na tem področju precejšen razvoj. Včasih pride dvanajstletni fant ali dekle po knjigo. Se ne ve, kaj bi izbral, ponudiš mu, kar se ti zdi za njegova leta primerno. Potem pa vidiš, da ne vzame ponujene knjige, temveč veliko resnejšo. Zato ni več zanimanja za Jacka Londona ali za druge klasične pisce avantur, mladina sega raje po sodobnih romanih slovenskih ali tujih avtorjev.

Klasiki še vedno gredo zelo dobro. Nekateri so celo razprodani. Najbolje prodamo Finžgarjev zvezek z romanom »Pod svobodnim soncem«. Mnogo prodamo tudi druge knjige, ki jih rabijo dijaki pri pouku slovenščine.

Po kateri knjigi, ki je nimate, največ sprašujejo kupci?

Veliko zanimanje vlada za poljudno znanstvene knjige. Vedno sprašujejo po vrtnarskem, sadjarskem ali drugem poljedelskem priročniku in po živino-zdravniških knjigah. Veliko zanimanje vlada tudi za novo »Jugoslovansko enciklopedijo«, pa četudi bo izšla v hrvaščini.

Ali mislite, da gre z našim knjižnim trgom na boljše ali na slabše?

Mislim, da na boljše. Mi vsekakor prodamo danes več knjig, kot smo jih pred nekaj leti. Posebno sedaj, ko so od 1. januarja zopet znižane cene. Ljudje, ki so bili vajeni hoditi v Jugoslavijo kupovat knjige, jih sedaj kupijo pri nas, ker je cena ugodnejša. Knjigo, ki stane v Jugoslaviji tisoč dinarjev, prodamo namreč v Trstu za 700 lir.

Kaj pa berejo preprostejši ljudje?

Ti najraje sežejo po koledarjih in koledarskih zbirkah. Veliko zanimanje je bilo za Pratiko.

Kaj pa revije?

Preprosti ljudje sežejo najraje po ilustrirani reviji, žal, dobre ilustrirane revije evropskega formata Slovenci ne premoremo. Zadovoljivejša je po mojem situacija na področju zahtevnejše revije s filozofsko ali esejistično vsebino, po tej pa seveda seže le maloštevilna elita.

KATOLISKA KNJIGARNA — GORICA.

Inž. Rustja kot upravnik Katoliške knjigarne v Gorici dobro pozna naš zamejski knjižni trg. Morda prav zato ne gleda preveč optimistično na perspektive slov. tiska in slov. knjige še posebej.

Kdo so odjemalci vaše knjigarne?

Naši ljudje veliko premalo segajo po naših knjigah, sicer je danes tak čas, da sploh malo berejo, pa v katerem koli jeziku. Kar pa se našega zamejskega tiska tiče, nam konkurira italijanski tisk, predvsem tedenski romančiči in ilustrirane revije. Poglavlje zase tvorijo razni stripi, po katerih naši ljudje, tako stari kot mladi, vse preradi segajo, toda to niti ne spada v obravnavo resnega tiska.

Katere slovenske knjige lahko prodate?

Predvsem nekaj izvodov slov. klasikov, nekaj malega slov. slovníc in slovarjev. Romanov gre malo in le kot darilo. Majhno povpraševanje je tudi po otroških slikanicah. Precej pa prodamo knjig prehodne vrednosti, kot so koledarji in Pratique.

Ali pogrešate knjigo, po kateri morda ljudje sprašujejo?

Sanjske bukve bi dobro prodali, če bi jih imeli. Morda še strokovne knjige iz področja vrtnarstva, živinoreje, sadjarstva in vinarstva. Toda te bi morale biti zelo preprosto napisane, kajti neprijeten občutek imam, da naši ljudje ne razumejo niti osnovne strokovne terminologije. Prodamo tudi kuharske knjige, tudi drage, kot je Kalinškova.

Kaj pa slovensko založništvo?

Edino založništvo, ki se obnese, so molitveniki. Molitvenik vsake oblike in obsega je še vedno, če hočemo, bestseller našega knjižnega trga. Isto velja tudi za drugo nabožno literaturo kot je Fatima, Pater Leopold in podobno.

Od kod pa dobivate knjige in kje imate odjemalce?

Večino knjig dobimo iz Ljubljane, nekaj s Koroške, pa tudi iz Sev. Amerike in argentinske. Odjemalce pa imamo danes celo v Avstraliji in sploh, kjer je slov. diaspora raztresena po svetu.

Ali tudi Italijani segajo kaj po naši knjigi?

Precej slovarjev in nekaj slovenskih slovníc so svoječasno kupila poveljstva karabinerjev. Ostali kupci italijanske narodnosti so bolj redki. Precej dober kupec je državna knjižnica v Gorici.

Katero knjigo bi bili pripravljene založiti poleg molitvenikov?

Dolgo bi mislil in računal, preden bi se za kaj takega odločil.

Pričujoči odgovori dovolj jasno sami izpričujejo, da bomo morali kulturno situacijo v Trstu in Gorici še zelo zvišati.

Misli o upor

Friedrich Heer - Povzel Vladimir Vremec

58-letni profesor zgodovine na dunajski univerzi Friedrich Heer, dramaturg, pisec številnih knjig in esejev, je eden glavnih napredokrščanskih mislecev nemško govorečega sveta. Kot neuklonljiv duh je okusil grozoto Hitlerjevih ječ, v katerih je prebil šest let življenja. Pričujoči povzetek je del še neobjavljene zbirke esejev »Zgodovina in oblike upora«. Povzetek objavljamo z avtorjevim ljubeznivim prvoljenjem.

Zgodovina stare Evrope je zgodovina, ki tisočkrat poroča o upor. Zelo zgodaj tudi pride do zveze med notranjo opozicijo in zunanjimi silami. Nemški plemeni-taši, ki nasprotujejo Otonu Velikemu, vodijo Madžare na bojišče pri Lechu. Pozneje so označili to bitko za rešitev Zahoda.

Zakaj ima taka starodavna povezava upora in izdajstva tak pomen?

Zato, ker so že tisočletja vse vojne v Evropi bratske in državljanske vojne. Notranji in zunanji nasprotniki so medsebojno povezani.

Znano je, da so francoski kralji sklenili zvezo s sultanom, kakor tudi, da so se papeži v različnih dobah pogajali za zvezo z Mongoli, Turki in Rusi. Takoj zatem ko so cesarjeve čete ponovno osvojile Madžarsko, zbeže krдела madžarskih kmetov k Turkom: madžarski kmeti dobro vedo, da jih bo njih krščanska madžarska gospoda huje izkoriščala kot turška nadvlada.

Kristjani in muslimani, vzhodni in zapadni kristjani, Rusi, Turki in pogani so v tisočletni skupnosti državljanskih vojn stare Evrope tesno povezani.

Staro Evropo preteklega tisočletja kot tudi novo Evropo 20. stoletja moramo razumeti samo kot en svet. Zunanje kot tudi notranje vojne in boji v stari Evropi so deli velike državljanske vojne, ki je v mnogih bolečinah rodila Evropo. Vojne in boji v novi Evropi so etape tiste svetovne državljanske vojne, v kateri se spoprijema in srečuje eno človeštvo.

OBSTAJAJO SAMO ŠE DRŽAVLJANSKE VOJNE

Jasno je, da je upor, kjerkoli ljudje nanj mislijo ali pa ga uresničujejo, v veliki zvezi s svetovno državljansko vojno, ne glede na to, ali ljudje to vedo ali ne, hočejo verjeti ali pa ne. Na tem mestu se moram jasno opredeliti: prepričan sem, da je upor danes tesno povezan s pojmom človek-bivanje. Človeška čast pa tudi življenje sta brez upora nemogoča.

V dobi svetovne državljanske vojne, v kateri je vse odvisno od vsega in v kateri je vsak odgovoren za vsakega, so oblike upora nevarnejše in vrednejše pomislekov, kot kdajkoli prej. Upor je preresna zadeva, da bi ga mogli prepustiti samo poklicnim agentom.

Tisti, ki izvaja danes upor, dela načrte ali pa samo o njem sanja, ima neko določeno predstavo o prihodnosti človeštva kot tudi lastnega naroda. Gorje njemu, pa tudi nam, ko ne bi imel te predstave. Tisti pa, naj si bo kjerkoli na tem svetu, ki misli pri tem samo na sebe, svojo stranko, veroizpoved, narod, na lastno predstavo o svobodi — tisti je že izgubljen. Tak pogostokrat škoduje, celo za vedno, svoji lastni, zanj sveti stvari, svojemu narodu in celemu človeštvu.

VSAK UPOR, KI HOČE GRADITI SAMO EN GETO — PA ČE PRAV GETO ZA VSE CLOVEŠTVO, JE SMRTONOSEN IN SAMOMORILSKI.

UPOR V KORIST SOVRAŽNIKA

Model geto-upora predstavlja skupino nekega naroda, veroizpovedi, razreda ali pa opozicije, ki se zaprta v lastno mišljenje in strah, odloči za upor, za oboroženo vstajo, ne da bi gojila odnose s svojimi sovražniki znotraj in svojimi zunanjimi prijatelji, niti ne s svojo dobro razumljeno preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo. Taki izvršijo vstajo, se borijo, padajo, pobijejo jih ali pa odpeljejo; morda se posreči komu, da pobegne. Oblike tega junaškega samomora so lahko v Evropi in Aziji drugačne; v svoji strukturi so pa vedno enake: to je geto-upor, ki sam sebe napačno razume. Upor, ki misli, da se bori za svobodo, in ki krvavi, grozno razočaran nad prijatelji in sovražniki, ne razume, da se svoboda posameznika in naroda danes ne da več doseči kar čez noč, ampak v dolgem in neusmiljenem peklju svetovnega dneva, v katerem se spajata vojna in državljanska vojna. Pri tem mora najti upor nove oblike, če noče končati kot smrtna reakcija in če noče še kot truplo zastrupiti prijatelja in sovražnika.

Tisti, ki misli danes na upor ali pa ga izvaja, mora vedeti, da je z vsako besedo, načrtom in dejanjem soodgovoren za svoje prijatelje znotraj in za tiste zunaj, za svoje notranje in zunanje nasprotnike. Z ne dovolj preudarjenimi besedami, načrti in akcijami ne privede samo sebe do napačnih reakcij, ampak tudi svoje prijatelje in nasprotnike.

Tisti, ki hoče smiselni upor v svojem narodu in za svoj narod, mora kot prvi stremeti za tem, da očisti sam sebe, svoje misli in čustva in da se osvobodi napačnega upanja in strahu, pa tudi napačne zavesti.

Upor je danes tako potreben in tudi tako nevaren, da o njem lahko misli, dela načrte in ga izvaja samo tisti, ki je na višku najbolj budne časovne zavesti. Drugače se lahko pogrezne v globine agentov, špijonov, norcev in zločincev, ki uganjajo svoje, na zmagah in porazih bogate igre.

Upor, ki je na višku in ki ga prežene jasnina zavesti sedanosti in prihodnosti, pomeni: sodelovanje, da se spojé prejšnje vojne oblike od udarca s kijem v času med ledenimi dobami do podjetja »Barbarossa« v drugi svetovni vojni pa do atomskega udarca s kijem — in da se izoblikujejo nove oblike borbe in spopada. Govorimo jasno in ostro: če upor pravilno razumemo, omislimo in izvajamo, predstavlja nov način spopadov v dobi svetovne državljanske vojne. Človek tega novega upora se mora zavedati, medtem ko se bori za svobodo svojega naroda, skupine, stranke ali pa veroizpovedi, da se mora boriti za možno in izbojevalno rast svobode pri prijatelju in nasprotniku, znotraj in zunaj.

KOMUNICIRAJOČE SVOBODE

Na smrt obsojeni pater Alfred Delp se je v Berlinu-Ploetzensee, v težki in odločilni zimi leta 1944/45, zamislil v povojno stanje Nemčije, Evrope in Cerkve. Brez iluzij je videl, kako sta Cerkev in krščanstvo v Nemčiji strahotno odpovedala. Takrat je ta nemški jezuit napisal sledeči stavek, medtem ko je množica rdečearmijcev nezadržno prodirala preko Varšave v vzhodno Nemčijo: »Obiščite Rusijo!«

Ta pater je spoznal nujno resnico, in to brez strahu zaradi nevarnosti atomske bombe: **DANES SMO ODGOVORNI VSI ZA VSE.** Kdor torej danes v Nemčiji misli, pripravlja ali pa izvaja upor, mora noč in dan premišljevat: v kakšni zvezi sem v akciji in reakciji z napredkom nesvobode in napredkom svobode na Poljskem, v Rusiji, na Madžarskem, v vzhodni Evropi, v zapadni Evropi?

Vsak napredek nesvobode pri nas podpira tudi napredek nesvobode v deželah vzhodnega bloka. Vsak napredek svobode pri nas podpira napredek svobode v deželah vzhodne Evrope. Vzhodna in zapadna Evropa smo komunicirajoči posodi.

Osvetlimo napredek nesvobode pri nas z napredkom v deželi vzhodnega bloka: velika nesposobnost našega Zapada, da bi pri veliki vstaji leta 1956 pomagal Madžarom, in to v naših deželah, je bila proizvod naše notranje nesvobode. Na Zapadu niso bili sposobni misliti na evolucijo komunizma, kakor tudi kristjani v 19. stoletju niso mogli verjeti v evolucijo zgodovine narave. Komunist je moral vedno biti stalinist. Tistega, ki se je pred letom 1956 zoperstavil tej dogmi, so takoj proglasili za mehkužnega izobraženca, za morebitnega izdajalca, za neumnega prijatelja-sopotnika Moskve. Ker je Zapad zavestno zamudil zasledovanje dogodkov v komunističnem svetu, ni mogel razumeti vstaje madžarskih narodnih komunistov. »To ni mogoče« — tega ne bi smelo biti. Zapad je zamudil svojo edino priložnost — če se ne bi hotel vreči v nevarnost svetovne vojne — da bi interveneral na Madžarskem. Samo na ta način bi bil lahko to storil: ko bi odkrito priznal gospodarsko, vojaško in politično pripadništvo Madžarske vzhodnemu bloku in tako podpiral njen prehod od stalinizma k zmernemu absolutizmu. Tega Zapad ni razumel, morda tega ne razume niti danes. V naših predelih ljudje pač ne verujejo v napredek, v dober napredek človeštva.

UPOR PROTI UPORU

Kdor pa ni sposoben verovati v napredek drugih in v napredek nasprotnikov na poti k svobodi, ta tudi ne more verovati v lasten napredek. Fatalizem in malodušnost — vsekakor drugačna, kot ju razumejo naši reakcionarji — ter pomanjkljiva vera v dobro prihodnost so najnevarnejši sovražniki dobrega, zdravega uporniškega duha in delovanja. Verjeti v svobodo, v njeno potrebo in možno rast po vsem svetu in v lastnem narodu, ne pomeni pisati in govoriti o svobodi, ampak vedeti, da je napredek k svobodi in v svobodi neskončno težak, da zahteva mnogo žrtev in potrpežljivosti. Kako daleč smo s tisto notranjo svobodo, o kateri je veliki filozof Kant govoril, da je napredek v osveščanju, napredek iz nedoletnosti, ki si jo je človek sam povzročil?

Kdor se zanima za osvoboditev drugih ljudi iz ne po lastni krivdi povzročene nedoletnosti, mora najprej sam sebe vprašati, in to vedno znova, kaj je z njegovim napredkom iz nedoletnosti, ki si jo je povzročil sam? Kdor hoče drugim pregnati temo iz glave, si mora najprej prezačiti lastne možnosti, mora si umiti lastno srce. Tak človek mora najprej prenehati letati po temnih in zatohlih krogih lastnih blaznih strahov in sanj. Ljudem na Vzhodu lahko pomagamo samo takrat, če si najprej pomagamo samim sebi: če se osvobodimo sami sebe.

Adolf Hitler je strl nemški upor leta 1944. Danes je Adolf Hitler, kot čarovnik iz avstrijskega podzemlja in dedič srednjeveških versko-političnih ljudskih voditeljev, eden redkih zmagovalcev druge svetovne vojne. Hitler je globoko zmagal v nemških dušah, potem ko je na zunanjih bojiščih spomladi leta 1945 doživel nekaj porazov. Poglejmo si nekaj pomembnih Hitlerjevih zmag v javnem mnenju:

1. V komunizmu ni mogoča nikakršna evolucija. Tak je in ostane, v bistvu je vedno isti. To je glavna dogma zapadne malodušnosti (defetizma).

2. S komunističnimi oblastmi se lahko govori samo v jeziku orožja. Temu je treba dodati še eno nemško zelo staro norost: S Slovani se lahko govori le z mečem.

3. S komunističnimi deželami ni mogoče nobeno sodelovanje.

ZDRAVI ANTIKOMUNIZEM

Hitlerjev smrtonosni in samomorilski antiboljševizem, ki je danes še zelo razširjen, preprečuje, da bi se razvil zdravi antikomunizem, ki lahko kot edini zgradi temelje za napredek svobode v lastni in tuji deželi. Upor v deželah vzhodnega bloka je samo takrat pameten in zgodovinsko utemeljen, če se razvija v obstoječih

političnih razmerah. Tisti pa, ki so vajeni gledati samo iz določene pobarvane perspektive in ki pri nas identificirajo »rdeče« in »rjavo«, tisti ne bodo mogli nikdar razumeti zgodovinske moči komunizma. Kdor se hoče preko več generacij od zunaj upreti komunizmu, se mora navdušeno in trezno, ljubeče in brez iluzij vsak dan zanimati za naloge in možnosti upora znotraj komunizma samega. Tisti, ki gre preko tako imenovanih »notranjih sporov« in preko razvoja v Moskvi in Leningradu, Varšavi, Budimpešti, Bukarešti, Sofiji, Pragi, tisti, ki ne ceni borbe ruske in poljske mladine za rast svobode znotraj komunističnega državnega reda in ki nima tega za del velike borbe vsega človeštva za svobodo — taki ljudje onemogočijo sami sebi, da bi razumeli sedanost in vse dobre poti v prihodnost. Taki ljudje zidajo v lastni režiji zid proti Berlinu, taki postavljajo še en zid poleg Ulbrichtovega.

Zapadni Nemci bodo samo takrat lahko vplivali na vzhodne Nemce, če bodo uredili svoje odnose z vzhodnimi in južnimi Slovani, z Rusijo, Poljsko itd. Kdor torej pri nas na Zapadu in v zapadni Nemčiji misli na upor proti komunizmu in na upor v komunizmu in se hoče za to angažirati, mora menjati lastno zavest.

Ce ne bomo menjali vsebine zavesti, če ne bomo menjali duhovnega in duševnega ozračja, ne bo moči doseči zarodkov novega upora — upora v svetovni državljanski vojni. Novi upornik se mora zavedati svoje odgovornosti: za svoj narod, za svojo lastno stranko, za svoje notranje in zunanje prijatelje in nasprotnike.

Literatura in komunizem

Razgovor med F. Bondyjem in H. Mayerjem(*)

Povzel Lev Detela

BONDY: Kako je mogoče, da avtor, ki pripada pravzaprav preteklosti, toliko moti, da ga primerjajo nekateri vzhodni dogmatiki z netopirjem?

MAYER: Na kongresu svetovnega miru leta 1962 v Moskvi se je Sartre izrecno dotaknil problema Kafka in rekel, da je Kafka očitno neke vrste dinamični voz med Vzhodom in Zahodom, ki ga valijo v sovražni tabor, da tam eksplodira. Zapad se je Kafke posluževal v hladni vojni in Vzhod je odgovoril: Takega avtorja ne spustimo v našo deželo. To je dejstvo in naša naloga je, da velikega pisatelja osvobodimo iz smešne, perverzne situacije, in drugič, vprašati se moramo: Kako je bilo sploh mogoče, da človeka, ki je že leta 1924 umrl, danes porivajo v žalostno vzhodno-zahodno situacijo. Pri tem eni izjavljajo: Vsako tiskanje Kafke pomeni revizionizem. Drugi pa trdijo, da je objavljanje Kafke liberalno dejanje.

BONDY: Novembra 1956 sem bil na Madžarskem, ko je prišlo do revolucije. Po ruski intervenciji so si pripovedovali anekdoto — mogoče veste, če drži — da so Georga Lukácsa aretirali in odpeljali v Romunijo, kjer se je nahajal z drugimi kot ujetnik in hkrati kot nekakšen častni gost. Ko je nekaj dni tam živel, je baje dejal: »Kafka je vendar realist!«

MAYER: Da, toda tega mnenja pozneje teoretično ni obdržal. Saj poznate pri Lukácsu razliko med pripovedovanim in napisanim. Kafke pač ni priznal za realista, temveč je rekel, da je Thomas Mann tradicija, Kafka pa dekadenca. To meni Lukács tudi danes. Tako mnenje je zame nepravilno, vendar menim, da so Lukácsove teze veliko pripomogle, da v vseh vzhodnih deželah toliko dvomijo o Kafki. Pri tem seveda ne smemo zanemariti vzroka in posledice: menim, da je

(*) *Sledeči razgovor so objavili v 185. številki nemške revije Der Monat. Se prej je razgovor oddajal severnonemški radio. Bondy in Mayer sta znana znanstvenika in publicista. Mayer je bil vrsto let univerzitetni profesor v Vzhodni Nemčiji, a je prav tako kot filozof Bloch zapustil Vzhod in se naselil na Zapadu. Razgovor objavljamo tudi zaradi osemdesetletnice Kafkovega rojstva in štiridesetletnice Kafkove smrti.*

Lukàcs iz določenega ideološkega položaja zavrnil Kafko, in ne, da so Kafko zavrnil, ker ga je Lukàcs zavrnil.

BONDY: Imam češke prijatelje. Ti so doživeli čas procesa proti Slanskemu. Žrtev ne moremo več priklicati v življenje, temveč jih lahko samo posmrtno rehabilitiramo. Tisti ljudje pa, ki so bili tedaj obtoženi in niso vedeli zakaj, bi čutili v Kafkovem Procesu literarno potrditev dogajanja, ki so ga sami doživeli. Je to že preveliko aktualiziranje?

MAYER: Ne, tu Kafka ni umetno aktualiziran.

BONDY: Kako je pravzaprav s koeksistenco?

MAYER: Celotni problem ideologije in koeksistence in vse, kar je s tem v zvezi, izhaja najprej iz neke popolnoma okostenele, okamenele teorije, ki zaradi tega ne more več biti nikakršna teorija; kajti teorija, ki se imenuje »dialektični materializem« in na mesto dialektike postavi okostenelost, nima več nobene pravice, da bi izpolnila lastne perspektive.

Vsaka beseda, ki jo je napisal Marx, vsaka beseda, ki jo je napisal Engels, čisto vseeno, če gre za natiskano izjavo ali za beležko v dnevniku ali za bežno skico, vsaka Leninova vrstica, vse to so postale svete knjige. Iz tega lahko sledi mnenje — in tako se je tudi v Moskvi in še posebno v vzhodnem Berlinu in Leipzigu zgodilo — da vsakdo, ki podvomi v katerikoli teh svetih stavkih in teh svetih besed, postane revizionist in tako dejansko nevernik.

BONDY: Od kod le jemljejo, čisto psihološko pogledano, to slo po doktrinarni, dogmatični izključitvi vsega, kar bi bilo lahko kakorkoli neprijetno in bi motilo. Saj je vendar tako, da si Marxa za vse to sami krojijo, kajti Marx je bil v izjavah pisateljem svojega časa mnogo bolj nedogmatičen, pri njem je tako malo dogmatike kot inkvizicije v evangeliju, če smem uporabiti to primeru. Potem pa so nenadoma prišli z dogmatičnim marksizmom, ki — mislim, da se strinjava — pri Marxu v taki obliki sploh ne obstaja. Marxa torej niso proglasili le za svetnika, hkrati so ga tudi popolnoma popačili in cenzurirali.

MAYER: Oboje so naredili. Popačili so ga, to se pravi, Marxove stavke so iztrgali iz zgodovinskega sosledja, kar pomeni smrtni greh — prav iz marksističnega stališča — in so ga cenzurirali, to se pravi, vrsto tekstov, med njimi npr. za razvoj marksizma važne Marxove filozofske ekonomske zgodnje tekste, so pustili v nemar.

BONDY: Ni sedanji razvoj, v katerem se marksistična ideologija nahaja v vzhodno-vzhodnem prepiru, tak, da bi v njem mogla literarna svoboda profitirati? Ali pa prihaja sedaj na plan, namesto abstraktnega in medlega internacionalizma, neka vrsta togega nacionalizma, kot se včasih dozdeva?

MAYER: Mislim, da bo literatura, to se pravi moderna, ustvarjalna, poštna literatura v vsakem primeru pridobila. Kljub temu nočem biti tako naivno optimističen, da bi rekel: »Duh veje, kjer hoče.« Prav v sovjetskem razvoju smo lahko videli, da lahko tako neverjetno nadarjeno ljudstvo, ja, vsa ljudstva Sovjetske zveze skupaj, zapadejo v strašen razpad vsega duhovnega življenja. Doživeli smo, da v desetletjih, v katerih je vladal Stalin, ni izšla niti ena literarno-zgodovinska, filozofska ali zgodovinska knjiga, ki bi jo lahko imeli za resnično duhovno ustvaritev. Veliko škode je mogoče narediti in še danes delajo veliko škode. Koliko ustvarjalnih moči so uničili leta 1962 in leta 1963 z govori Iljičeva in Hruščeva, ko so se trudili, da bi Kitajcem žrtvovali nekaj uporniških intelektualcev, misleč, da bodo s tem ustvarili boljše pogoje za pogajanja s Pekingom. Nobenih boljših pogojev si niso ustvarili, pač pa so doživeli notranje pretrese zaradi absurde, anahronistične umetniške in literarne diskusije, ki so jo vpregli v ves socialistični tabor. Tako daleč je šlo, da vrsta komunističnih partij — npr. francoska in italijanska — ni bila pripravljena sodelovati. Ne bodo mogli zdržati. In tu smo spet pri Kafki in pri Joyceu in drugih. Pojavov v literarnem svetu ni mogoče ignorirati, prav tako kot ni mogoče zamolčevati kibernetike in atomske fizike. Nobene produktivne literature ni mogoče ustvariti v Moskvi, Varšavi, Leipzigu, če ne poznaš Joycea, Kafke in Becketta in Jonesca in Brechta in Duerrenmatta in

mnogih drugih. In tu sem očitno zopet napravil smrtni greh, ker sem imenoval Brechta in Kafko in Duerrenmatta enega ob drugem, to se pravi, na isti stopnici, ne da bi pomislil, da je eden bil socialist, drugi ne.

BONDY: Kaj niso vzhodne države ideokratične? Ne tvorijo določeni kanonizirani teksti miselnega monopola? Ni s tem ogrožen celotni svetovni razvoj?

MAYER: Ja, to je vsekakor veliki sociološki fenomen, ki ga vedno znova doživljamo: Ideja je postala materialna sila. Obstoji znani Marxov stavek, ki pravi, da postane ideja materialna sila, ko doseže množice. Vendar se ne bi želel vprašati, ali je v vzhodnih deželah ideja sploh dosegla množice. To je čisto drugo vprašanje.

BONDY: Ostane ideja ideja, če jo izvajajo izključno oblastniki?

MAYER: To je odločilno. Ideja, ki postane materialna sila, se transformira, otrpne in okosteni; njene težnje so restavracijske. Obstoji neko delo pisateljice Anne Seghers, ki je izšlo spomladi 1963. leta. Vprašam se, če je Anna Seghers sploh natančno vedela, kaj je napisala. Gre za študijo o nekaterih junakih Dostojevskega z ozirom na njihov izvor pri Schillerju. V pisateljicini študiji vidimo, da analizira le eno edino figuro Schillerja in Dostojevskega, namreč velikega inkvizitorja iz Don Carlosa in Bratov Karamazovih, kjer gre za znamenit razgovor med Kristusom in velikim inkvizitorjem, med zastopnikom čiste ideje krščanstva in med zastopnikom ideje, ki je postala materialna sila v inkviziciji. Problem ideološke in literarne koeksistence je ob vsem tem težaven. So že psihološki problemi oseb: Lukácsa npr. v Vzhodnem Berlinu napadajo kot revizionista, učenci v Budimpešti pa ga imajo za dogmatika. Pri tem gre za Lukácsa, ki je bil leta 1956 v pomembni akciji, a vendar meni, da Kafke ne moremo tiskati. Vendar ne bodo prišli naprej, če bodo delali, kot da Kafka ni nikoli živel in kot da Joyce Ulyssesa ni nikoli napisal.

Svet odtujenosti in groze

Z nenavadno, nekoliko groteskno in mistično pesniško izpovedjo nas je Gregor Strniša presenetil že pred nekaj leti, ko je v reviji objavil dramo Mavrična krila in pri koprski založbi Lipa izdal pesniško zbirko Mozaiki. Zrno svoje prvotne nenavadnosti, ki je v bistvu skoraj pravljíčarska, je Gregor Strniša morda spoznal že v delih očeta Gustava. Kljub temu pesniški svet Gregorja Strniše pod koncem petdesetih let še ni bil tako izčiščen, samostojen in izrazit, da bi lahko resneje dosegel umetniško akcijo dveh svojih tovarišev, Zajca in Tauferja, ki sta z možatim, morda nekoliko glasnim in površinskim nastopom dovolj uspešno presekala tabu slovenske tradicionalne, konformistične, vsakršnih resnejših problemov se izogibajoče poezije.

Strniša je zorel bolj ob strani in v tišini, da je lahko potem tembolj iznednil s pesniško zbirko Odisej (CZ 1963). Ta druga pesniška zbirka pa ni v nikakršnem nasprotju s pesnikovim prejšnjim ustvarjanjem. Moreč, odtujen, nečloveški popačeni svet je končno tudi osnovni motiv Strniševe prve pesniške zbirke in drame Mavrična krila. Ze tedaj se te težke značilnosti na spreten način povezujejo v svojevrstno pesniško vizionarstvo, katerega sta svoje dni znala zares prestresljivo zapeti le še Kosovel in Balantič.

Prva značilnost Strniševega pesniškega sveta je transformacija resničnega sveta v poseben, nenavaden, simboličen svet. Popolnoma mehak motiv vrb ob reki je znal npr. Strniša že v prvi pesniški zbirki popeljati v avtentično podobo pesnikovega sveta: vrbe postanejo pri Strniši gobavi kralji reke, polni mehkih ran. Taka je tudi večina sodobnih ljudi, tak je tudi pesnik. Clovek je ranjen, skažen; preveč je izgubil, presilovito so ga udarili, da bi lahko zaživel kot polna osebnost. Zato postavlja pesnik v Vrbah v prsi vrb-ljudi netopirje, ki vise kot strohnela srca, saj je postal svet krut, nečloveški, nasilen. Iz takega sveta se clovek ozira po svetlobi, ljubezni, sočloveku, tega pa ni od nikoder. Prvi grozi se

zato reče samota. V Mozaikih pravi Strniša v Luni za igriščem, da ga nosi do zore visoki, vrtoglavi vrtiljak samote. V takem življenju je ljubezen mračna, ne- navadna, polna čudnih skrivenčenih oblik. Strniševa ljubezenska poezija je pr- venstveno poezija osamljenega, nesrečnega trubadurja, kateremu se ljubezen od- daljuje kot ladja duhov in zadobiva popolnoma nov pomen in smisel: svet, kot ga doživlja pesnik, ni nič drugega kot mrtva ladja, ki beži od pesnika. V pesni- kovem svetu je temno in mrz. Pesnik je zgubljen v mozaičnem svetu, ki zadobiva pošastne oblike. Pred nas stopi na plastičen in dramatičen način nasilje sveta, ki ubija pesnika:

*Njene oči — globoki, hladni liki
strme s cerkvenih oken s takimi očmi —
široke so in temne, kot krvniki
pred ječo, ki v njej misel krvavi.*

(Mozaiki, Hetera)

Strnišev svet je nabrekel, poln, baročen v dobrem pomenu besede. V pesmih se utrinjajo izvirne, v fantastiko težeče metafore, ki spretno podčrtujejo podton pesmi: tesnoba.

Drugi grozi se pravi nasilje. Svet groze raste v pesnika, kot mora ga duši:

*Tedaj se dvignejo veliki kamni,
na tenkih nogah hodijo okrog,
kakor orjaški sivi pajki,
in grizejo mehke obraze gob.*

(Mozaiki, Večerna pravljica)

Tretji grozi se pravi blaznost in smrt:

*Glej, tvoja blaznost je kot črna violina
in ti si lok, ki čeznjo valovi...
Kot da je črna violina tvoja žrtev,
ji trgaš strune. Toda kadar bo
pòčila zadnja, mojster pade mrtev,
in ti v tišini sam ostaneš z njo.*

(Mozaiki, Blaznež)

Blaznost muči pesnika. V »temni kupoli lobanje mu visi rumeni ptič možgan«. Pesnik ustvarja, gradi, v sobi pa je vedno bolj temno. Njegov svet pre- bada meč. Svet je mračen, tragičen: človek se je odtujil resničnosti, zašel je v samoto, prerašča ga nasilje in grozi mu ontološka smrt.

Vse te prvine iz prve pesniške zbirke in drame Mavrična krila, ki jo krasí simboličnost nedosegljive mavrične deklice, je Strniša uspešno razvil v drugi pesniški zbirki Odisej. Pesnik je utrujen, samoten popotnik, ki roma skozi pre- mene groznega sveta. Iracionalno hrepenenje po boljših, sanjskih svetovih ga muči, medtem ko je njegov podzavestni pohod vedno grozljivejši. Pesniška zbirka doživí v Infernu svoj vrh: tu je človeška tragedija na višku:

*V te kraje pride samo malokdo.
Noben pa se še ni vrnil iz gore.
Eni v blodnjaku od lakote in žeje umro,
druge nasadi Minotaver na rogove.*

Prvotno razdrobljenost na asociacije in metafore, ki je močno vidna v Mozaikih, je Strniša v drugi pesniški zbirki prerasel v homogeno, zdru- ževalno uporniško vizijo sveta, kot ga človek danes doživlja in ki jo je genialno napovedal Franz Kafka. Pesmi je združil v večje cikle. Znal je najti sijajno povezavo med tradicijo in moderno, saj je moderno izpoved mojstr-

sko približal arhaičnemu, kar najdemo v ljudski pesmi. Poslužil se je tri in štiri-
vrstičnih kitic, ki jih krasi asonance, ki gotovo po zvočnosti ne dosegajo rim, a
ustvarjajo prav današnjemu estetskemu občutku primerno fonično sliko. Strniševo
racionalno iskanje asonac povezuje pesnikove intuitivne metafore v svojevrstno
umetniško telo, ki je kot iz enega kosa. Literarni kritik lahko ob Strniševi poeziji
kaj hitro ugotovi, da gre za umetnino višje stopnje, zato se lahko posveti strukturi
same poezije, ne da bi se okužil z ugotavljanjem, ali bi obravnavano ustvaritev
sploh pripustil k z umetniškimi sredstvi ustvarjenim izpovedim.

Strniša ni filozof in tudi religiozno občutje mu manjka. Kljub temu lahko
odkrijemo pri njem vrsto simboličnih vizij, ki vodijo v izrazito idealistično do-
živetje sveta. Njegova poezija je pravi antipod socialističnega realizma. Je pretres-
ljivo tragičen, razvrvan pesnik, ki razpleta svoje stališče do sveta, svoj boj s sve-
tom, na umirjen, nekoliko elegičen vizionarski način, ki ga prebadajo razgibane
in drzne metafore. Njegov svet je včasih že preveč monoton. Pesnik je preveč
uklenjen v začarani krog. Če bo še hotel zvišati sloves svoje poezije in ji pri-
boriti enkratno mesto med velikimi pesniki sveta, se bo moral prebiti skozi pre-
cejšnje okostenelost in preiti v večpomenske kroge umetniškega izpovedovanja.
Vendar predstavlja že s tem, kar je ustvaril do sedaj, vrh slovenskega povojnega
literarnega ustvarjanja mladih in je velik obet za slovensko poezijo.

Lev Detela

Tri nove knjige

Čarovnik smisla

Kocbekova pesniška zbirka »Groza« (1963) združuje v sebi pesmi treh
zgodovinskih obdobj. V vsakem izmed njih se avtor zavzeto vključuje v ne-
izprožno dinamiko zgodovinskih dogodkov in osebnih doživetij ter ji išče globljega
smisla.

V prvem predvojnem obdobju se bojuje z zlo slutnjo, da »se odpira pre-
pad«. Z ekspresionističnimi izraznimi sredstvi in z občutkom »vesoljne groze« na-
poveduje prihod vojne in novih družbenozgodovinskih sprememb. Njegova vera v
smisel, v »velikana, ki traja in ne hiti«, v »upanje, ki se utrinja na vesoljnem
dnu«, ga spremlja skozi vso zbirko. Se v drugem časovnem obdobju, vojni, v »sre-
dišču noči« in groze: »strelji, strelji, smrtni kriki«, veruje, da »ni nič izgubljen«. »Naslonjen na zid, ki je še vroč od dolgega požara«, najgloblje presunjen ponovno
raste v »velikana, ki vidi grozi preko ramena«. Zelo redki so trenutki, ko bi »divje
bežal«, ko se mu »zmede smer in razdivjajo daljave, poderejo strani neba«. Te
pesmi izpovedujejo silovito doživeto grozo bivanja brez vere in smisla, ki jo more
v tej meri občutiti samo pravi, z zlom, »krutim Panom«, nenehno se bojujoči
verniki. Medtem ko je množica marširala, kričala parole in gojila bratsko so-
vraštvo, je pesnik Kocbek spraševal vest zanjo in zase in tako na edinstven
način združil družbenozgodovinsko in individualno revolucijo. Kot tak je postal
predstavnik vseh tistih slovenskih katoličanov, ki so skozi boj za nove narodno-
zgodovinske in družbene vrednote, skozi hude notranje konflikte, mimo zmote
proti jasnovidnosti, nosili Kristusov svet ljubezni in nadnaravnih vrednot in ga
nosijo še danes.

Zakaj tudi v pesmih tretjega povojnega obdobja ohranja Kocbek vse-
mogočno dimenzijo neskončnosti, z bolečo silovitostjo in razkošno drznostjo spra-
šuje po »koncu večnosti«, po »poslednjih štirih stvareh«, po »neizrekljivi resnici«. V svojih pesmih posvečuje vrednote, ki so za mnoge v domovini le še usedlina
družbene zavesti in legendarni mit. Za takšne je Kocbekovo živo in prizadeto do-
življanje svetega pisma in Jezusove križane ljubezni težko sprejemljiv absurd,
kakor je mnogim težko sprejemljivo Kocbekovo moderno dinamično krščanstvo,
ki se za poglobitev in utrditev svoje vere zateka k nedogmatični misli, s katero se
smiselno zavzema za usodo lastnega naroda, človeštva in človeka.

Kocbek kot spoznavalec in vizionar, kot pesnik z izrazito filozofsko noto, čara in preseneča, manj nas prevzame kot lirik. Njegove podobe so zlasti tam, kjer ekspresionistično tekmuje s klasičnimi vzorci, preveč stereotipne, splošne in abstraktne. Med mnogimi dobrimi pesmimi bi najboljše najraje iskali med pesmimi zadnjega povojnega obdobja, ki so napisane v učinkovitem prostem verzu in s svojimi zgoščenimi surrealističnimi podobami moderno dopolnjujejo pesnikovo globoko razgibano in brez dvoma pomembno izpoved.

Tiha lirika

Mladi tržaški pesnik Miroslav Košuta se je lansko leto predstavil slovenski kulturni javnosti s svojo prvo pesniško zbirko, ki ji je dal lepo, a zahtevno ime »Morje brez obale«. Po razvojnem in vsebinskem vidiku jo je razdelil v pet ciklusov, med katerimi so si prvi trije in peti vsebinsko sorodni, le da postaja izpoved v kasnejših pesmih globlja in umetniško bolj prepričljiva. Pesmi kot Ni tako dobrega, Poznam to popoldne, Noč za nočjo, Hlad in Si bi mogle zaradi žlahtne neposrednosti čustva in samostojnejših izraznih sredstev predstavljati vrh doseganje Košutove ustvarjalne zmogljivosti.

Z novo vsebino nas presenetil avtor v četrtem ciklusu. Tu postane tiha, nežna lirika, ki se umika pred družbeno kritiko v ustaljeno osebno izpoved, nenadoma glasna kot človek, ki je predolgo molčal. Ta glasnost pa je v marsičem le dobronamerno posnemanje krikov, ki so se izvili iz prsi notranje drugače razdvojenih, družbeno bolj napadalnih pesnikov, kot je Košuta. Najjasneje zaslišimo Daneta Zajca, ki mu je avtor »Morja brez obale« v znamenju občudovanja posvetil pesem Španski motiv. To bi prav radi imenovali s pravim imenom (Slovenski motiv), ko bi bila idejno bolj jasna in umetniško bolj prepričljiva. Četrty ciklus je z ozirom na celotno pesniško zbirko izpovedno in umetniško najšibkejši, najmanj avtorjev; pozitivno pa je njegovo razburjanje, ki ga žene k izpovedovanju družbene problematike. Košutova pesniška narava je nežna, ubrana na prešeto število motivov in pesniških podob, med katerimi prevladujejo slike obmorskega sveta, tržaške pokrajine sredi menjave letnih časov in delov dneva. Bogastvo originalnih idej in domiselnih asociacij ni »morje brez obale«, bolj neskončno je čustvo. Pesniku grozi nevarnost, da se bo, čeprav skladen in umirjen oblikovalec, pri umetniškem izražanju svojih čustev in spoznanj gibal v usodno ozkem krogu.

Nam sme nepričakovana bojevitost v četrtem ciklusu, kljub vsem pomanjkljivostim, prebuditi slutnjo novega pesniškega razvoja v smeri pomembnejših družbenokritičnih izpovedi, oziroma izpovedi narodnostnega problema, ki bi moral pesniku Tržačanu ležati v krvi, pa ga v njegovih pesmih zastoj iščemo.

Pesniški jezik v »Morju brez obale« je lep, a ne preseneča. Košuta gradi na že preizkušenih akrobacijah prostega verza. Uporaba oblikovnih obrazcev, ki so očitvidna značilnost drugih pesnikov, tudi zanj ni priporočljiva, pa naj pri tem občudujemo znane italijanske, španske ali domače pesnike.

Najbolj nas prevzame ljubezenska pesem; ta »dolgi in neutolažljivi jok nežnosti« vliiva bralcu zaupanje v avtorjev talent in v usodno neizogibnost njegove izpovedi.

Stereotipno domačijstvo

Karel Mauser, znani pisatelj večernih povesti, se je lansko leto pojavil z daljšim proznim tekstom, katerega obsežni prvi del je z naslovom »Ljudje pod bičem« natisnila Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu.

Avtor ostaja tudi to pot zvest svojemu olupševanju kmečkega življenja v škodo mesta, kljub temu da je le to že dolgo žarišče razvojnih in kulturnih pobud, iz katerih črpa tudi podeželje. Težko verjamemo glavni junakinji, plašni in ob-

čutiljivi učiteljici Silvi, da bi kot rojena meščanka brez večjih muk vzljubila podeželje na način, ki je značilen samo za rojenega kmeta. Dekle, ki se tako dolgo nežno oklepa svojega meščanskega, z lastnostmi strahopetnosti in neznačajnosti hudo obloženega zaročenca Blaža, se ne bi moglo tako hitro udomačiti v tujem podeželskem okolju, posebno še, ker je njen edini družabnik nadučitelj Zalar predvsem zaprt človek z okornimi kmečkimi navadami in stereotipnim, za tako naravo precej neverjetnim romantičnim čudaštvom. Silvi in Zalarju zameri avtor le liberalizem, a ker hodi Zalar k blagemu vaškemu župniku na šah in Silva k maši, jima ga delno odpušča. Opis njunih odnosov in prebujajoče se ljubezni je zelo dolgozvezen in se v krogih ponavlja. Bolj zahtevnega bralca začenja počasi mučiti enolična pripoved in preživeli romantično-realistični stil z že kar vsiljivo težnjo po razumljivosti. Tudi struktura dela ne odkriva nič novega.

Bolj živahna, a ne bolj prepričljiva, postane povest ob izbruhu vojne. Zalar in Blaž se po dveh različnih naključjih znajdetja v internaciji. Zakaj Zalar ne odide pravočasno v partizane? Zaradi tragične neodločnosti, zaradi dvoma? Opis življenja v taboriščih je bolj reportažen; ob lašističnih grozodejstvih se avtor premalo zamisli. Bolje se avtor živi v Silvo, v njen tragični, nehoteni padec in v osamljeni spopad z obupom. Njen boj za življenje nezakonske hčerke je junaški, manj junaška pa je avtorjeva odločitev, da dete zbolí in umre, ker bi živo po osvoboditvi pomenilo prehudo preizkušnjo za Zalarja, ko bi se moral nepričakovano in v trenutku soočiti z novo, pregrešno Silvo. Pogumnemu internancu je po osvoboditvi že tako grozno, saj ne ve, kje je njegovo mesto v novi družbi, medtem ko se izdajalski Blaž dobro znajde. V popisu partizanskega ilegalnega boja nas preseneti nastop Speransa (E. Kardelja) in obtožba družbene revolucije, ki so jo komunisti spajali z narodnoosvobodilnim bojem. Če je avtor gradil na resničnih dejstvih, je tu storil veliko idejno in umetniško napako, da pomembne problematike, ki že sama po sebi zahteva roman, ni razširil in poglobil. Tako pa moremo Mauserjevo razbijanje mita narodnoosvobodilnega boja sprejeti le kot enostranski prikaz, prenagljeno obtožbo in prikrito mržnjo. Brez globoke in pravične obravnave partizanskega in domobranskega gibanja pa je tudi prikaz vojne v knjigi »Ljudje pod bičem« sprejemljiv le s hudim pomislekom, kakor s pomislekom pričakujemo tudi ostala dva dela Mauserjeve trilogije.

Milena Merlak - Detela

Pogovori o nečistosti

Na pokopališču pri Sveti Ani (C.I, F. 7) že deseto leto počiva Relka, ženica zlatega srca, s katero sem samo enkrat prišel navzkriž: ko sva govorila o nečistosti. Povedal sem ji, kar sem slišal pri misijonskem govoru: da je največji greh sovraštvo. Nji so tedaj zagorele oči in odločno me je zavrnila:

»Največji greh je nečistost!«

Prizanesljivo sem se nasmehnil in se zamislil.

Prišla je v Trst šestnajstletna: sirota, nekje z Dolenjskega doma, se je znašla v velikomestnem vrvežu. Domotožje po rodni vasi, po sadovnjakih, po njivah in cerkvicah na gričih so ji ubile trde službe od ranega jutra do pozne noči po gosposkih družinah. Iz cestnih vodnjakov je nosila vodo v visoka nadstropja, pomivala je, prala in kuhala. Kmalu se je naučila tujega jezika — jezika gospode — in vsi so jo cenili zavoljo njene pridnosti, poštenja in zvestobe.

Ni se zgubila v velemestu: vero in govorico, ki ju je prinesla, je utrjevala v boju in preskušnjah. Bila je goreče ponosna na oboje. Ni se sramovala in tudi ne bala stopati prva v procesiji ter moliti in peti v jeziku svoje daljne, več nikdar videne vasi. Njena pot je šla naravnost in bila ji je v čast.

»Povem vam, da je največji greh nečistost!« je ponovila.

Povešenih oči sem v duhu videl vrtnice, ki so jo, ko je bil njih čas, hudo obkrožali in stiskali. Natančneje ni hotela nikoli govoriti o tem, le roke je skle-

nila, kadar jo je beseda zanesla v tista leta, in vzklíknila: »Komaj morem verjeti, da me ni potegnilo na tla!«

Delavna, zanesljiva, krotka in odločna je s praga sedemdesetih let gledala na prehojeno pot — zmagovalka nad najzapeljivejšo vseh skušnjav. Kateri greh ji je mogel biti večji od tistega, ki se ga je najbolj bala?

Iz njenih postaranih oči je sijala neomadeževana lilija, za katero je bilo treba toliko junaštev in odpovedi, da mi je srce zastajalo. In vendar sem ji ugovarjal.

»Misijonar je rekel, da je največji greh sovraštvo, zato ker je v nasprotju z največjo zapovedjo: z ljubeznijo.«

Pa sem se takoj skesal svoje trme: Relka se mi je zasmilila. Ali ji imam pravico trgati palmo zmagoslavja iz rok? sem se vprašal. Ali ji smem majati prepričanje, da se je bojevala na najzahrbtnjšem bojišču? Napeljal sem pogovor na gladkejša tla in se tudi sam pomiril.

»Jejte pomaranče, jejte veliko pomaranč!« me je opominjala spomladi. In učila me je, da je morje najbolj zdravo v jutranjih urah in da pameten človek v Trstu nikdar ne kupuje poceni stvari. Tako sva si delala družbo v tistem njenem podstrešnem stanovanju, ki je bilo pozimi ledenica, poleti pa ognjen kotel. Danes ga ni več: tam se zdaj bohota šestnadstropna hiša iz rdeče opeke.

Ko je ležala v mrtvašnici in smo se zbirali za pogreb, me je iz zamišljenosti zdramila priletna sloka gosposka ženska. Vsa iz sebe se je ihte prerinila skozi gnečo starih služkinj k pokojnici ter jo v glasnem joku začela burno poljubljati — kot človek, ki ga razdeva bogvekdajše storjena in nepopravljena krivica, pa vidi, da je zamudil uro sprave.

Tisti davni pogovor z Relko o nečistosti mi prihaja na misel zdaj, ko je nebo nad mano zasedila jata temnih ptic in me skoraj zbegala. Jaz pa hočem videti jasnino, božjo luč, ki je resnična, prostost in mir. Mislim na misijonarja, ki vedno bolj suh in bel stopa po tržaških ulicah ter mi kliče v spomin, da je največji med grehi sovraštvo, ne pa nečistost. In še nekaj naj dodam: sovraštvu stojita ob strani napuh in lakomnost. To so trije mrzli grehi, trije premišljeni grehi duha.

A kako to, da toliko ljudi išče in vidi nemoralo samo pod odejo? Kako, da so ti moralisti tako osorni, tako brez ljubezni? Kako, da jim je greh telesa hujši od greha duha?

Napuh povzdiguje človeka nad Boga in trga od vere — tako kot uporne angele, ki so bili potem iz nebeškega sijaja vrženi v temo globin. Lakomnost človeku jemlje zaupanje v božjo previdnost in dobrotu. Sovraštvo človeka trga iz občestva, osamlja ga in mu pije življenjsko moč.

Nečistost: kočljiva beseda, o kako so ti zožili pomen, Kot bi imela kakšno posebno izzivalno barvo, te vidijo še tam, kjer te ni — celo tam, kjer si postavljena za svarilo. Zdi se, kot bi te strastno iskali, da zaženejo vate kopje lastne čistosti in tako zadostijo svojemu napuhu. In zopet te ne vidijo tam, kjer si — kot da bi bil kak narod zavarovan pred tabo. Ne vidijo te v sebi, kot da bi bil kdo angel, ki mu ni potreben jarem skromno pogrnjene mize, strogo odmerjenega spanja in velike ponižnosti.

»Ali pa kaj pomislite, gospod, kako nečistost slabi voljo?«

Res: nečistniki so krotki, zelo skrbijo za telesno snago, poznajo svoj položaj, ne hodijo pokonci, zato pa jih tudi prej najde milost. Bolj kot nečisti grešijo z napuhom čisti; ošabneži pa se redko spreobrnejo. Vlačuge (*«le passeggiatrice»*) so bliže božjemu kraljestvu kot samodopadljivi pravičniki. Telo namreč človeka prej pusti na cedilu kot duh. O nikomer ni Jezus tako trdo govoril kot o nadutih farizejih in pismoukih. Pred ničemer ni bolj svaril kot pred lakomnostjo. In z nikomer ni bil tako prizanesljiv in usmiljen kot z nečistnicami.

»Tako poudarjate težo drugih grehov in opravičujete nečistost, da imam vtis, kot bi jo hoteli povzdigniti med vrline!«

Se malo ne, gospod doktor! Samo zgrozil sem se ob dolgi vrsti sodnikov, ki so videli nečistost pri Prešernu, Levstiku, Gregorčiču, Cankarju, Finžgarju, Preglju in še pri kom. Zgodovina je pokazala, da so bili ti sodniki vsaj prenapeti, če že ne krivični. Vi pa ste se postavili obnje — kot človek, ki samo išče, kje ga bo kaj užalilo, da bo lahko dal duška svoji žaljivosti. In vendar so nekeje zapisane zlate besede Vam in meni: »Blagor čistim v srcu, zakaj ti bodo Boga gledali.« Čistim v srcu! V srcu!

Vinko Beličič

Aktualni portret

So ljudje, pogumni, pokončni, pravični, sinovi pekov, mešarjev, profesorjev in bivših tovarnarjev, ki so postali neke vrste predstavniki proletarskega razreda, samo proletarji ne. Sedaj se mnogi od teh vozijo v inozemstvo po trgovskih poslih in na velesjeme, pri tem pa zaidejo v nočna zabavišča in k prijateljicam, pri katerih potrošijo denar skupnosti. Tako sem modroval in silil v prijatelja, ki mi je s kazalcem trkal po rami in me miril. Marca je bilo to in na vlaku in v koroškem Rožu. S prijateljem sva opazovala verigo zasneženih Karavank in modrovala o aktualnih jugoslovanskih problemih, nekoliko samosvoje in pretirano seveda. Marsikaj lepega se je izrodilo, sem mislil, in stiskalo me je v srcu in mi ni dalo miru. Tako navdušeno smo položili prve opeke 1945 na oltar nove domovine, potem pa se je tako zapletlo. Namesto idealizma je zavladal denar, nekdanje navdušenje in polet je zamenjala materialna sla v vseh stopnjah. Ja, saj tudi na zapadu ni boljše, sem si dopovedoval, a kaj, ko mi je glas pravil, da bi pri nas moralo biti drugače, saj gre za občestvo, ki trdi, da je boljše, pravičnejše, pozitivnejše, naprednejše od drugih sistemov. Ni vse tako, kot praviš, je kričal prijatelj in me prepričeval. In vedel sem, da ima prav, da ni vse tako črno, kot se mi dozdeva, da je mogoče videti tudi marsikaj pozitivnega tam od socialnih izboljšav, samoupravljanja, večjih plač in dviga štandarda. Potem pa me je spet pograbil brezup in videl sem jih, te naše proletarce, kako korakajo v inozemstvo v imenu ljudstva in zapravljajo denar ljudstva, namesto da bi koristili domovini. In videl sem jih, kako se sestajajo z bivšimi gestapovci in ob črni kavici kramljajo o dekletih v Italiji ali Parizu in o frižiderjih in pralnih strojih in novih modelih avtomobilov. Prečrno vidiš, mi je pravil neki notranji glas, ni vse res, kar trdiš, ta tvoja resnica, ki jo mečeš v svet, je silno enostranska in črno bela. Bolje bi bilo, da molčiš, saj gre le za izjemne, osamljene primere, ki jih tako nasilno posplošuješ. Potem pa mi je črv žalosti začel vse huje riti po notranjosti in vedno manj sem govoril in vedno bolj sem prepuščal besedo prijatelju, ki je nekam otožno zrl proti slovenskim vasem pod Karavankami.

Tedaj je pristopil skrbno oblečen mladenič, ki je med najinim pogovorom morda stal neopazno ob strani in nama prisluškoval: vsekakor sva ga opazila šele, ko je spregovoril.

— Oprostite, slišal sem, da govorite slovensk? A ste Slovenc? — naju je vprašal.

— Ja, ja...

— A sta iz Jugoslavje. Jz sem tudi iz Jugoslavje. Imam pasuš. Za vse države.

— Lepo. Potujete malo po inozemstvu?

— Ja, veste, jz živim kar v Grac pri tet. Studiram. Včasih pa grem mal dol, domu. Imam fajm avto. Polet bom šel v Angljo. Pa v Turčjo. Mam prjatla Turka.

— Ne boste rekli, da ima doli že vsakdo avto?

— Na ja, vsak. Dost jih ima avto. Jz že. Men je dobr. Zato pa se ne bom pritožu čez Jugoslavjo. Kako gre drugim, ne vem. Men gre dobr.

— Kako kaj živite v Gradcu? — skušam izboljšati mučni pogovor.

— Dobr, dobr. Pr tet živim. Teta vse plača. Zadně sem bil v Italji, je teta plačala. Fejst babe te Italjanke. Pa tuđ v Parizu sem bil pa na Svedskem. Pa v Nemčji. Tam sem kupu avto. Imajo kar dobr štandard.

— Veliko pridete po svetu. Gotovo ste si ogledali mnogo krajev in znamenitosti?

— Milano je fejst. Fajn štandard. Pa vse perfektno moderno. Tuđ v Pisi je človek dobr počut. Tuđ v Svic sem bil. Samo, se mi ne dopade. Samo trinkgeld zahtevajo. So nori na denar. Sitni, samozadovoljni ljudje. Sem bil tam z eno punco. Sem moral plačat več frankov trinkelda. Dans sem bil mal v Villachu pa mal po Koroškem. Tuđ pri jezerih sem bil, na Osijaharskem in Klopajnskem jezeru. Pa je kaj Slovencu tam okrog?

— Seveda so.

— Tuđ na Češkem sem bil. Za turista je tam fejst, to je glavno... Kaj pa vi, ste bili v Italji?

— V Trstu.

— Ho, ho. Poznam, poznam. Na Poggio Reale sem že bil. Opičina pravijo. Tko, ne?... Slovenca povsod srečaš. Fajn, da vas vidim. Fajn, fajn. Pa ste kar zmiraj tu vzunaj? Jz neb mogu. Ja, je že tko. Ja, Slovenca povsod srečaš. Na Sorbonni študirajo in v Nemčiji.

— Vidite, tu na Koroškem izdajajo slovenski študentje revijo Mladje. Nekateri žive tudi v Gradcu. Se niste slišali za to? — Kar zardel sem; da sem izrekel tako »pusto« misel.

— Ne, ne zanimam se za revije. Veste, študiram anglistiko.

— Ste zadovoljni v Gradcu?

— Ja, veste, teto mam tam... pa štipendijo. Tko že gre. Tko ni sile. Pa bom moru it, vesta. Prjatilca me čaka. Pa zbogom in srečno pot, na svidenje.

Takole se voziva naprej s prijateljem po tej srečni v noč legajoči poti. Čudno duhovno življenje živi del slovenskega naroda. Nič kaj si več ne želiva svidenja s tako resničnostjo, s takim socialističnim in takim patriotično svetovljanskim Slovencem. Morda pa je ta, si prizadeto dopovedujem, en sam samcat osamljen Slovenec iz skoraj dvomilijonskega naroda, razpršenega širom sveta, morda je ta edini, in ne najdeš nobenega drugega, temu enakega, čeprav bi ga z lupo iskal. Morda so vse te najine meditacije, govorim prijatelju, popolna fata morgana, morda je vse to popolnoma izmišljeno, popolna sleparija.

Da bi le bilo tako, govorim, da bi le tako bilo, da bi le tako bilo, vlak pa se pogreza v noč.

L. D.

Slovenske perspektive

V zadnjih ljubljanskih »Naših Razgledih« (9. maja 1964) beremo, da Državna založba Slovenije ukinja svoje razmerje z revijo Perspektive. Iz zapletenega in prebrisanega teksta ni jasno razvidno, ali revija sploh ne bo več mogla izhajati ali ji bo pač dovoljeno životarjenje na ta ali na drugi način.

Vsi znaki kažejo, da je to palec navzdol oblastnikov sitni muhi, ki je zadnje čase postala kaj več kot sitna. Noben oblastnik, to Slovenci vemo že iz Cankarjeve dobe, ne prenese pogleda na svoj pravi obraz v ogledalu resnice. Reakcija je pač vedno ta, da skuša najprej razbiti ogledalo. Ker se pa njegov obraz zaradi tega v resnici ne izboljša, na ta način tudi ne zaustavi kolesa zgodovine, ki pač, enkrat počasneje, drugič hitreje, nevzdržno sili naprej.

Perspektive so bile, so in bodo eden najpomembnejših pojavov v zgodovini slovenske kulture in slovenskega naroda, morda prva slovenska revija evrop-

skega pomena. Z njimi smo se prvič povzpeli na samo konico svetovnega razvoja. To jasno naznačujejo zadnji mladinski nemiri v Pragi, bojkot poljskih umetnikov, vrenje na Madžarskem in seveda tudi ostri protikapitalistični in protiizkoriščevalski boj v zapadnih in v kolonialnih deželah in v svetu nasploh.

Zaradi nazadnjaškega ukaza oblastnikov izgubljam Slovenci zavidanja vredno pozicijo, ki je sad naporov najzavestnejšega dela slovenskega ljudstva. Ali naj zopet krenemo v staro zamudništvo in čakamo, da nas bodo hodili drugi odreševati iz lastnih protislovij?

A. L.

Samokritične glose

...Dokler bodo imela imena Artuković, Rajaković, Speidel, Strauss in podobna svoj zven in pomen, dokler oficialni Bonn ne bo hotel začeti sodnega procesa proti morilcem narodnega heroja Momčila Markovića, dokler bodo navzlic vsej »budnosti«¹ padali strelji kakega Leeja Oswalda in Jacka Rubyja, dokler bodo ustaški krvniki vpricho policije še leta 1963 razsajali pred rezidenco maršala Tita v New Yorku, so nam še vedno potrebni romani in njihovi avtorji, ki pišejo tekste z atavistično panslavistično-nacionalistično interpretacijo. Kajti nekdo bo le moral — razen brezkrvnih kozmopolitov — biti toliko narodnostno zaveden, da bo iz prepričanja legel za mitraljez ali do onemoglosti vztrajal ob stroju in v tovarni, kadar in če kdaj nastanejo kritični trenutki v političnem ali gospodarskem življenju naše družbe...

Oskar Hudales o svojem delu v mariborski kulturni reviji Nova obzorja (1964, 88)

»Če že Menart bere kavarniške verze, pa lahko še jaz kadim!« je dovolj glasno rekel Gregor Strniša in si prvi prižgal cigareto. Mislim, da je ta orionsko-saksofonski Odisej zadnji, ki se ima pravico zgražati nad »kavarniškiimi verziki, saj je znano, da ima obrtno delavnico za štancanje popevk, ki jih prodaja brez navedbe, da so samo prevodi (na primer Bele rože iz Aten). Tudi Venó Taufer je na našem pegazu med zadnjimi bolhami, ki bi smele pikati verze kogarkoli.

Janez Menart v Naših razgledih 1964, 117

...Vam bo veljal napad, ki se bo začel — mogoče celo iz zakritih področij — ali pri Vas samih ali pa iz raznih središč: Trst, Avstralija, Cleveland... Seveda se bo od tam glasilo, da se je na vsem svetu začela čisto nova doba sožitja; saj ves svet govori o mostu, o koeksistenci in podobnem...

Veliki časi ustvarjajo med nami tudi lepo dekorirane, nadvse kavalirske Mefistofele. Vedno bodo med nami, vedno več jih bo. Lovili bodo tudi Fauste — vsakega posebej in v skladu z njegovimi merili. Faust Goethejevih razmerij ni propadel — njemu podobni, njemu sorodni mu tudi danes ne bodo padali v klešče. Faustovo breme je sicer strahotno težko, mora skozi trnjeve pregraje — na koncu pa je zapisana na velika vrata beseda: zmagal!

Glas slovenske kulturne akcije, Buenos Aires (urejuje Ruda Jurčec) 1963, št.18

In tako o nekaterih sodobnih vprašanjih in o modernem katoliškem mislecu Teilhardu, ki smo ga obširneje predstavili v prvem Mostu, Ruda Jurčec:

TRGOVINA NA DROBNO
IN NA DEBELO

Kerže

TRST

Trg S. Giovanni, 1 - Tel. 35-019

Emajlirani štedilniki in peči najmodernejših oblik za vsa goriva. Popolne opreme za kuhinje, jedilnice, restavracije, iz emajla, nerjavečega (Inox) jekla, itd. Električni likalniki, sesalci za prah, pralni stroji, grelci za vodo, hladilniki, dekorativni predmeti umetne obrti od keramike do brušenega stekla. Lestenci ter vseh vrst električne luči klasične in moderne oblike

PRODAJA TUDI NA OBROKE

TRGOVINA JESTVIN

JOSIP
ŠKABAR

OPČINE

Narodna ulica, 42 - Tel. 221-026

TRGOVINA IN PEKARNA

ZORA ČOK

OPČINE

Narodna ulica, 61 - Tel. 221-046

GOSTILNA

Emilija Sosič - Vremec

OPČINE - Narodna ulica, 65

URARMA IN ZLATARNA

Sosič Alojz

OPČINE (TRST)

Narodna ulica, 44

URARNA IN ZLATARNA

ANTON MALALAN

TRGOVINA S ČEVLI

MARCEL MALALAN

OPČINE - Proseška, 18 - Telef. 221-465

Trgovina z optičnimi pripravami

TRST - Ul. Carducci, 15 - Tel. 29-656

Tržaška knjigarna

*Najnovejše slovenske knjige - Šolske potrebščine
Jugoslovanski folklorni predmeti*

TRST - ULICA SV. FRANČIŠKA, 20 - TELEFON 61-792

Andrej Bolko mr. ph.

FARMACEVTSKI PROIZVODI IN KEMIKALIJE

TRST - Ulica Torrebianca, 21/II

Import - Export Telefon 31-315